

РАЗДЕЛ

III

ГЕОГРАФИЯ
СУСВЕТНОЙ ГАСПАДАРКИ

ТЭМА 6

СТРУКТУРА І
ФАКТАРЫ РАЗВІЦЦА
СУСВЕТНАЙ ГАСПАДАРКІ

§ 13. Сусветная гаспадарка, фарміраванне і развіццё

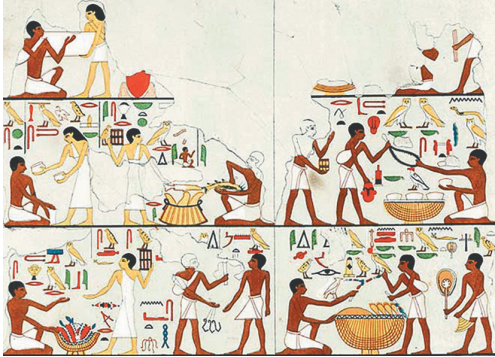
Успомніце. Якія фактары і падзеі спрыялі фарміраванню сучаснай сусветнай гаспадаркі? Якія паказчыкі адлюстроўваюць узровень сацыяльна-эканамічнага развіцця краін? Чым адрозніваюцца эканомікі развітых краін свету і краін, якія развіваюцца? Якія галіны ў структуры сусветнай гаспадаркі адрозніваюцца найбольшай дынамічнасцю ў сваім развіцці?

Для чаго мы гэта вывучаем? Як вызначыць узровень удзелу краіны ў сусветнай гаспадарцы? У чым выяўляецца глабалізацыя сусветнай гаспадаркі? Вобласцю дзейнасці якіх спецыялістаў, на ваш погляд, з'яўляецца вывучэнне развіцця сусветнай гаспадаркі? Чаму праблемы развіцця сусветнай гаспадаркі набылі глабальны характар?

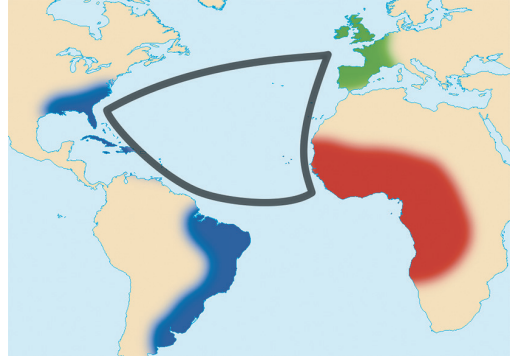
Этапы фарміравання сусветнай гаспадаркі. Сусветная гаспадарка — гэта купнасць нацыянальных гаспадарак, якія дынамічна развіваюцца, і галін, што ўваходзяць у іх і звязаныя паміж сабой сусветнымі эканамічнымі адносінамі на аснове міжнароднага падзелу працы.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографу. Развіццё сусветнай гаспадаркі прайшло некалькі этапаў. Першы этап ахоплівае перыяд да XV ст., называецца *перадгісторыяй сусветнай гаспадаркі* і характарызуецца зараджэннем сусветнага гандлю. Жыхары Старажытнага Егіпта (мал. 95) гандлявалі з суседнімі плямёнамі, купляючы ў іх драўніну, метал, жывёлу ў абмен на прадукты рамяства і земляробства. З XV да першай паловы XVII ст. вылучаюць *другі этап* — *этап зараджэння сусветнай гаспадаркі*. У эпоху Вялікіх геаграфічных адкрыццяў сфарміраваўся гандлёвы «трохвугольнік» паміж Старым і Новым Светам (мал. 96). З Еўропы ў Афрыку везлі тканіны, зброю, напоі; з Афрыкі ў Амерыку — «жывы тавар» (рабоў для працы на плантацыях і ў рудніках); з Амерыкі ў Еўропу — каву, цукар, каштоўныя металы, бавоўну і інш. *Трэці этап* ахопліваў першую палову XVII — пачатак XIX ст. і быў звязаны з *пераходам ад мануфактуры да машынай вытворчасці*. На *чацвёртым этапе* — з XIX да пачатку XX ст. — у сусветнай гаспадарцы

былі сфарміраваныя тры асноўныя яго часткі: сусветны рынак, буйная машынная індустрыя і транспарт. У выніку гэты этап атрымаў назву *завяршэнне фарміравання сусветнай гаспадаркі*.

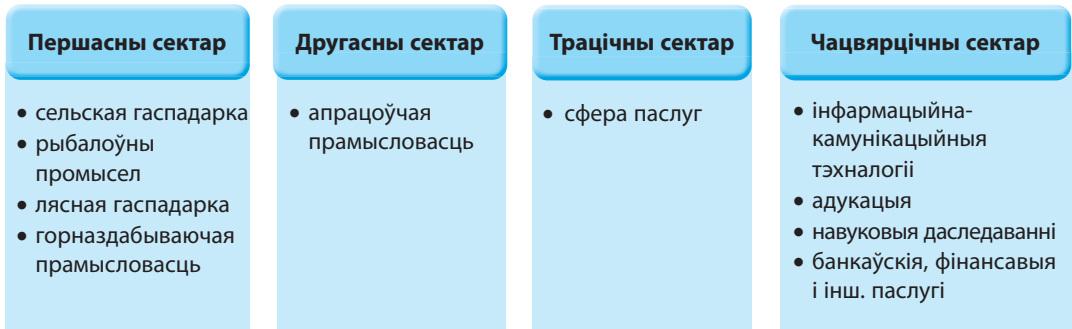

Мал. 95. Рынак у Старажытным Егіпце

Мал. 96. «Залаты трохвугольнік» гандлю ў XV–XVII стст.

Структура сусветнай гаспадаркі ўяўляе сабой сістэму нацыянальных рынкаў тавараў, паслуг, капіталаў, інтэрнацыяналізацыі вытворчасцей і інтэграцыйных аб'яднанняў, міжнародных фінансавых цэнтраў. Сусветная гаспадарка ўключае чатыры сектары (мал. 97). Вылучаюць галіновую і прасторавую структуры сусветнай гаспадаркі.

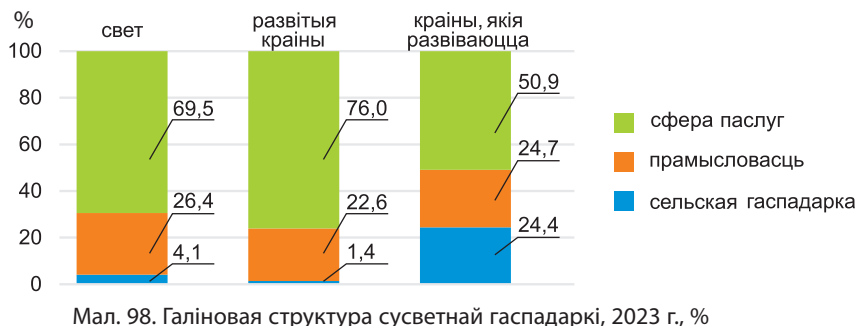

Мал. 97. Сектары сусветнай гаспадаркі

Галіновая структура сусветнай гаспадаркі — гэта сукупнасць яе частак (галін, падгалін, відаў эканамічнай дзейнасці), якія склаліся гістарычна ў выніку грамадскага падзелу працы.

Дадзеная структура вызначаецца доляй асобных сектараў, галін, падгалін, відаў эканамічнай дзейнасці ў агульным аб'ёме вытворчасці (мал. 98, табл. 6).

Мал. 98. Галіновыя структура сусветнай гаспадаркі, 2023 г., %

П₁

Табл. 6. Сектарная структура сусветнай гаспадаркі, %

Сектары сусветнай гаспадаркі	2023 г.
Сельская гаспадарка	4,1
Прамысловасць	26,4
Сфера паслуг	69,5

У свеце ўсё ўзаемазвязанае. Як па структуры занятасці насельніцтва можна вызначыць узровень эканамічнага развіцця краін? Веды з якіх прадметных абласцей вам спатрэбяцца для вывучэння вучэбнага матэрыялу?

Па галіновыя структуры можна вызначыць тып краіны — аграрны, індустрыяльны, постындустрыяльны. Для аграрнага тыпу характэрная перавага сельскай гаспадаркі ў структуры занятасці і аб'ёме ВУП. У сучасным свеце тыпова аграрныя краіны прадстаўлены пераважна ў Афрыцы (у Бурундзі — 85 %, Буркіна-Фасо — 74,2 % насельніцтва занятае ў сельскай гаспадарцы). Індустрыяльны тып характарызуецца вялікай доляй прамысловасці. Гэты тып прадстаўлены, напрыклад, у Амане, Катары. Для постындустрыяльнай структуры ўласцівая перавага паслуг над матэрыяльнай вытворчасцю, і гэта характэрна для найбольш развітых краін, напрыклад для Францыі, Аўстрыі.

Свет і Беларусь. Рэспубліка Беларусь — экспертаарыентаваная дзяржава з развітымі прамысловасцю, сектарам паслуг і сельскай гаспадаркай. У цяперашні час у адпаведнасці з НСУР–2035 Беларусь робіць стаўку на шырокае распаўсюджванне інавацый і пабудову «ІТ-краіны». Як вы мяркуеце, якія віды эканамічнай дзейнасці атрымаюць найбольшае развіццё ў нашай краіне?

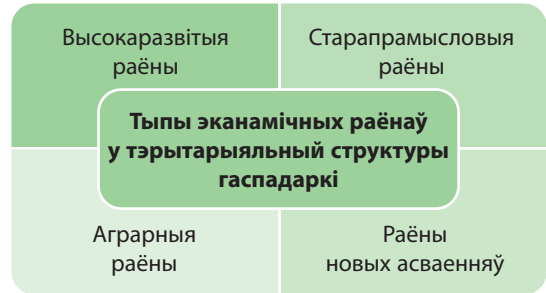
П₂

Тэрытарыяльная структура сусветнай гаспадаркі — гэта сукупнасць узаемна размешчаных і спалучаных тэрытарыяльных элементаў гаспадаркі, якія знаходзяцца ў складаным узаемадзеянні ў працэсе развіцця і функцыянавання.

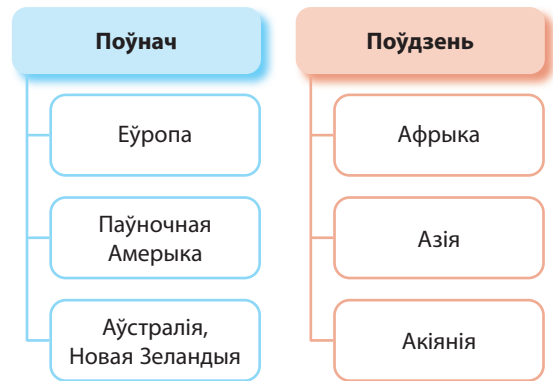
Элементамі выступаюць, напрыклад, населеныя пункты (агламерацыі), прамысловыя раёны, асноўныя транспартныя магістралі, якія вызначаюць геаграфічны малюнак гаспадарчай дзейнасці.

У выніку фарміравання тэрытарыяльнай структуры гаспадаркі ўтвараюцца чатыры тыпы эканамічных раёнаў (мал. 98-1).

Прасторавая структура сусветнай гаспадаркі адлюстроўвае прапорцыі паміж краінамі па іх эканамічнай магутнасці на аснове валавога ўнутранага прадукту. Існуюць тры прасторавыя мадэлі сусветнай гаспадаркі. *Двухчленная мадэль* заснаваная на падраздзяленні сусветнай гаспадаркі на эканамічна развітыя краіны і краіны, якія развіваюцца (*краіны Поўначы і краіны Поўдня* адпаведна) (мал. 99). *Трохчленная мадэль* адпавядае падзелу сусветнай гаспадаркі на развітыя краіны, краіны, якія развіваюцца, і краіны з пераходнай эканоміяй. Згодна з гэтай мадэллю вылучаюць таксама краіны *цэнтра, перыферыі і паўперыферыі* (мал. 100).

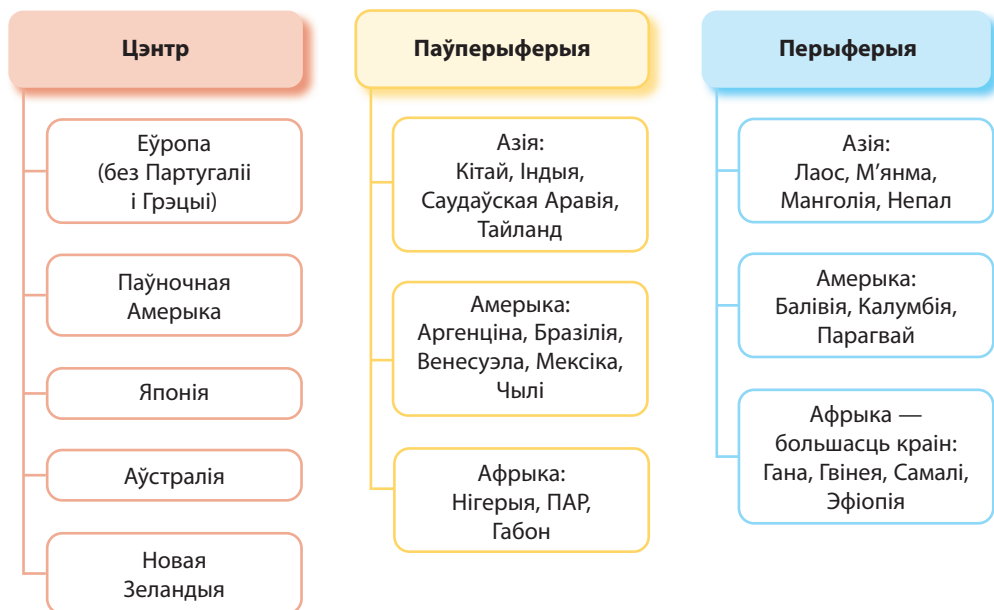
Мал. 98-1. Тыпы эканамічных раёнаў

Мал. 99. Поўнач і Поўдзень у сусветнай гаспадарцы

Клуб знаўцаў-эканамікагеографай. Пад краінамі цэнтра разумеюць высокаразвітыя дзяржавы Поўначы з постындустрыяльнай эканоміяй (напрыклад, ЗША, Японія), якія валодаюць вялікім капіталам, найноўшымі тэхналогіямі, высокакваліфікаванымі працоўнымі рэсурсамі. Да перыферыі адносяць краіны, якія развіваюцца, з перавагай або аграрнай, або пачатковай індустрыяльнай структуры, якія характарызуюцца распаўсюджваннем беднасці і голаду, нізкакваліфікаванай працоўнай сілай (напрыклад, Кенія, Афганістан). У склад паўперыферыі ўваходзяць краіны, якія развіваюцца, са сфарміраванай індустрыяльнай структурай (напрыклад, Індыя, Кітай), а таксама постсацыялістычныя дзяржавы.

Краіны цэнтра вырабляюць 65 % валавога сусветнага прадукту, паўперыферыі — 27 % і перыферыі — 8 %. Доля краін паўперыферыі ў структуры сусветнага ВУП пацяжваецца.

Мал. 100. Рэгіёны і краіны цэнтра, перыферыі і паўперыферыі (прыклады рэгіёнаў і краін)

Мнагачленная (дзесяцічленная) мадэль адлюстроўвае прапорцыі паміж дзесяццю асноўнымі краінамі па эканамічнай магутнасці. Асноўным яе паказчыкам з'яўляецца валавы ўнутраны прадукт (па парытэце пакупной здольнасці — ППЗ).

Парытэт пакупной здольнасці — адносіны паміж дзвюма валютамі розных краін, якія былі разлічаныя на аснове іх пакупной здольнасці адносна пэўнага набору тавараў і паслуг.

Напрыклад, калі адзін і той жа набор тавараў і паслуг у Германіі каштуе 200 еўра, а ў ЗША — 100 долараў, то парытэт пакупной здольнасці складае 2 еўра на 1 долар. Гэта азначае, што за 2 еўра ў Германіі можна купіць столькі ж, колькі за 1 долар у ЗША і наадварот.

Лідзіруючыя пазіцыі ў гэтай мадэлі, па даных за 2023 г., належалі Кітаю, ЗША, Індыі, Расіі і Японіі. У цэлым у сусветнай гаспадарцы сфармаваліся тры магутныя эканамічныя цэнтры — Еўрапейскі, Паўночнаамерыканскі і Усходнеазіяцкі.

Табл. 7. Першыя дзесяць краін па памерах ВУП (па ППЗ), 2023 г.

	Краіны	ВУП па ППЗ, 2023 г., трлн дол.	Доля ў сусветным валавым прадукце, 2023 г., %
1	Кітай	34,6	18,7
2	ЗША	27,4	14,8
3	Індыя	14,5	7,9
4	Расія	6,4	3,5
5	Японія	6,3	3,4
6	Германія	5,9	3,2
7	Бразілія	4,5	2,4
8	Інданезія	4,3	2,3
9	Францыя	4,2	2,3
10	Вялікабрытанія	4,0	2,2

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Найбольш яркімі прыкладамі высокаразвітых раёнаў, якія канцэнтруюць найноўшыя галіны прамысловасці, інфраструктуру, навуку, культуру, сферу паслуг, могуць служыць сталічныя рэгіёны Вялікага Лондана і Вялікага Парыжа.

Тэндэнцыі развіцця сусветнай гаспадаркі ў XXI ст. У канцы XX — пачатку XXI ст. сусветная гаспадарка выйшла на якасна новы этап свайго развіцця. Яна вызначаецца ўзмацненнем эканамічнага ўзаемадзеяння і ўзаемазалежнасці, інтэрнацыяналізацыяй гаспадарчага жыцця паміж краінамі, дынамічным развіццём інтэграцыі, узрастаннем ролі транснацыянальных карпарацый (кампаній) — ТНК.

Адбываецца павелічэнне разрыву ва ўзроўні сацыяльна-эканамічнага развіцця паміж дзяржавамі і фарміраванне некалькіх цэнтраў сусветнай гаспадаркі. У выніку сусветная гаспадарка з *монацэнтрычнай структурай* (з адным або двума лідзіруючымі цэнтрамі развіцця) ператвараецца ў *поліцэнтрычную* з адсутнасцю адзінага цэнтра і глыбокім спляценнем рынкаў розных рэгіёнаў і краін.

П₃П₄

У *галіновай структуры* адбываюцца скарачэнне доли сельскай гаспадаркі і інтэнсіўнае павелічэнне доли сферы паслуг, рост колькасці дзяржаў індустрыяльнага і постындустрыяльнага тыпаў.

Асноўнымі тэндэнцыямі XXI ст. у *прасторавай структуры* сусветнай гаспадаркі выступаюць:

- 1) узрастанне ролі краін Поўдня пры захаванні моцных пазіцый Поўначы;
- 2) узмацненне адрозненняў сацыяльна-эканамічнага развіцця ў краінах Поўдня;
- 3) пашырэнне краін паўперыферыі за кошт паскоранага сацыяльна-эканамічнага развіцця шэрага дзяржаў Азіі і Лацінскай Амерыкі пры звужэнні перыферыі і захаванні пазіцый цэнтра.

Стадыі развіцця сусветнай гаспадаркі. У развіцці сусветнай гаспадаркі вылучаюць тры стадыі: даіндустрыяльную (аграрную), індустрыяльную і постындустрыяльную. *Даіндустрыяльная стадыя* характарызуецца перавагай ручной працы, вельмі нізкімі тэмпамі развіцця вытворчасці, якая можа задавальняць патрэбы людзей толькі на мінімальным узроўні. Большая частка насельніцтва занятая ў сельскай гаспадарцы. *Індустрыяльная стадыя* характарызуецца масавай вытворчасцю, механізацыяй і аўтаматызацыяй працы, развіццём рынку тавараў і паслуг. У індустрыяльнай структуры пераважае прамысловасць. *Постындустрыяльная стадыя* характарызуецца шэрагам адметных прыкмет (мал. 101). Доля сферы паслуг у структуры валавога сусветнага прадукту дасягае 70 %. Па меры развіцця сусветнай гаспадаркі адбываюцца памяншэнне колькасці краін, якія знаходзяцца на аграрнай стадыі, павелічэнне тых, што ажыццявілі пераход да постындустрыяльнай стадыі, і дамінаванне краін на індустрыяльнай стадыі.

Пераход прыярытэту ад вытворчасці тавараў да вытворчасці паслуг

Перавага работнікаў разумовай працы

Развіццё навукаёмістых вытворчасцей

Развіццё высокіх тэхналогій і індустрыі ведаў

Устанаўленне экалагічнага кантролю

Мал. 101. Прыкметы постындустрыяльнай стадыі

Постындустрыяльнасць як стадыя сусветнай гаспадаркі. Асноўныя паказчыкі постындустрыяльнасці. Узровень постындустрыяльнага развіцця краін свету. Для вызначэння ўзроўню постындустрыяльнасці краіны выкарыстоўваюцца тры асноўныя паказчыкі: 1) доля трацічнага сектара ў структуры ВУП, %; 2) доля інтэрнэт-карыстальнікаў ад агульнай колькасці насельніцтва, %; 3) доля выдаткаў на НДДКР у ВУП, %.

Напрыклад, краінамі з найбольшай доляй трацічнага сектара з'яўляюцца Люксембург (79 %), ЗША (77 %), Швейцарыя (72 %). Найбольшая доля інтэрнэт-карыстальнікаў

характэрная для Бахрэйна, Ісландыі, Люксембурга (па 98 %), Даніі, Нарвегіі (па 97 %), Вялікабрытаніі (95 %). Самыя вялікія выдаткі на навуку ў структуры ВУП вылучаюцца ў структуры ВУП Ізраіля (4,3 %), Рэспублікі Карэя (4,2 %), Японіі (3,3 %).

На аснове гэтых трох паказчыкаў расійскім эканамікагеографам А. П. Горкіным быў распрацаваны інтэгральны *індэкс постындустрыяльнага развіцця эканомікі (ІПРЭ)*.

Згодна з індэксам краіны свету падзеленыя на тры тыпы (табл. 8).

Табл. 8. Тыпы краін па ІПРЭ

Тып краіны	Прыклады краін	
1-ы тып Высокая постындустрыяльнасць	Ізраіль	Швецыя
	Сінгапур, Канада, ЗША, Францыя	Нідэрланды, Германія, Японія, Вялікабрытанія
2-і тып Сярэдняя постындустрыяльнасць	Аргенціна, Венгрыя, Італія, ААЭ	Мексіка, Польшча, Іспанія, Ірландыя
	Калумбія, Бразілія, Пакістан	Турцыя, Расія, Тайланд
3-і тып Нізкая постындустрыяльнасць	Нігерыя, Кітай, Венесуэла	Індыя, Беларусь, Інданезія

Глабалізацыя сусветнай гаспадаркі і глабальныя гарады. На пачатку XXI ст. сусветная гаспадарка набывае новыя рысы, адной з якіх з'яўляецца *глабалізацыя*.

Глабалізацыя сусветнай гаспадаркі — працэс фарміравання і наступнага развіцця агульнасусветнай фінансава-эканамічнай, палітычнай, сацыяльна-культурнай, інфармацыйна-камунікацыйнай прасторы.

Вылучаюць тры асноўныя формы глабалізацыі: эканамічную, палітычную і культурную. *Эканамічная глабалізацыя* выяўляецца ў фарміраванні адзінай сусветнай эканамічнай прасторы.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографў. Нягледзячы на відавочныя перавагі глабалізацыі сусветнай гаспадаркі, яна праяўляецца і ў негатыўных формах. Напрыклад, утварэнне сусветнага фінансавога рынку робіць усе краіны слабымі перад глабальнымі фінансавымі крызісамі. Фарміраванне агульнай сацыяльнай прасторы прыводзіць да распаўсюджвання злачыннасці, міжнароднага тэрарызму. Развіццё масавай інтэрнацыянальнай культуры прыводзіць да страты традыцый многіх народаў.

Паразважаем. Глабалізацыя змяніла жыццё чалавека ад паўсядзённых звычак да прафесійнай дзейнасці. Як паўплывала глабалізацыя на ваша жыццё і жыццё членаў вашай сям'і?

У выніку глабалізацыі асобныя гарады свету пачынаюць выступаць агульнасусветнымі фінансавымі, палітычнымі, эканамічнымі, культурнымі цэнтрамі. Такія гарады атрымалі назву глабальных.

Глабальны горад — гэта постындустрыяльны цэнтр, інтэграваны ў сусветную гаспадарку, які з'яўляецца важным элементам сусветнай эканамічнай сістэмы.

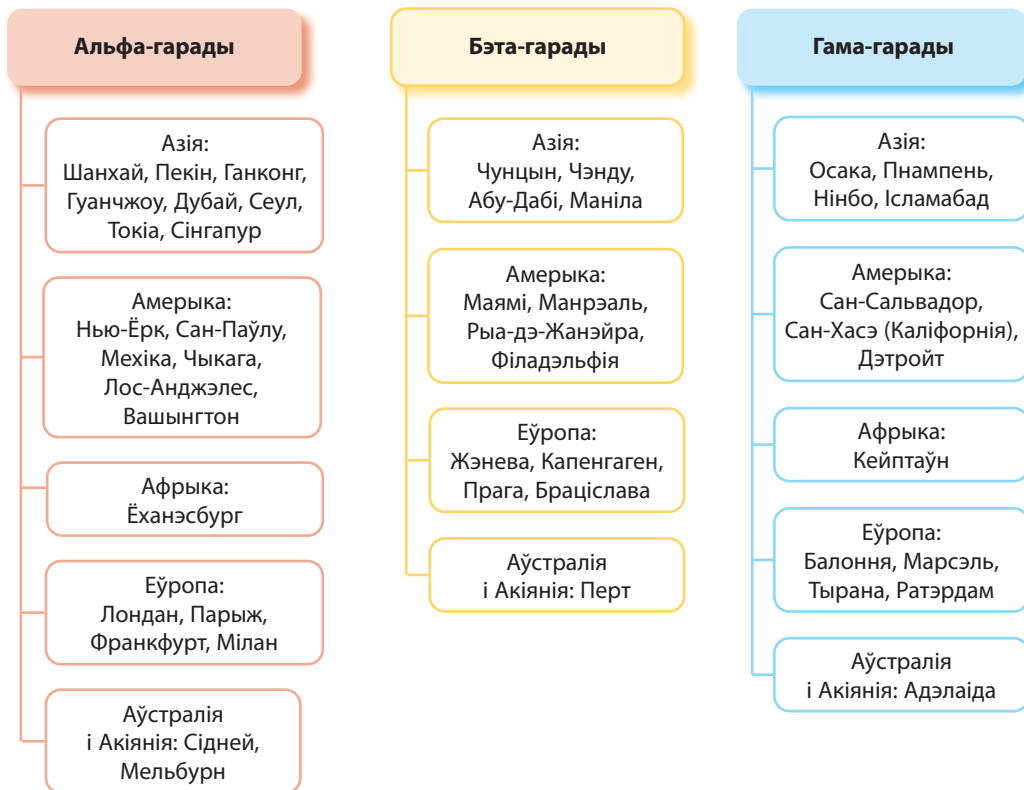
Асноўнымі *прыкметамі глабальнага горада* з'яўляюцца: 1) адносна вялікая колькасць насельніцтва; 2) наяўнасць штаб-кватэр найбуйнейшых транснацыянальных карпарацый і міжнародных эканамічных арганізацый; 3) адносна незалежнасць ад нацыянальнага палітычнага кіраўніцтва; 4) з'яўляецца сусветным фінансавым, транспартным і камунікацыйным вузлом; 5) высокаразвітая сфера паслуг.

У сусветнай гаспадарцы існуюць тры групы глабальных гарадоў: 1) альфа (α) — вядучыя; 2) бэта (β) — галоўныя; 3) гама (γ) — другарадныя (мал. 102). Паводле ацэнак міжнародных экспертаў, у 2024 г. у свеце налічвалася 190 глабальных гарадоў розных рангаў.

Геаграфічна яны знаходзяцца ва ўсіх рэгіёнах свету, але найбольшая іх колькасць сканцэнтраваная ў Еўропе, Паўночнай Амерыцы і Азіі.

Да вядучых адносяцца 49 глабальных гарадоў, сярод якіх лідарамі ў 2024 г. выступалі Лондан, Нью-Ёрк, Ганконг, Пекін (мал. 103), Сінгапур. Разам з імі Шанхай, Парыж, Дубай, Токія і Сідней фарміруюць клуб глабальнай урбаністычнай эліты свету.

На карце свету вылучаюць тры зоны глабальных гарадоў: *заходнеўрапейскую*, *паўночнаамерыканскую* і *азіяцка-ціхаакіянскую*. *Заходнеўрапейская зона* мае самую працяглую гісторыю, падчас якой узнікла густая сетка глабальных гарадоў ад Дубліна праз Лондан, Парыж, гарады даліны Рэйна да Мілана і Рыма. *Паўночнаамерыканская зона* значна маладзейшая, але з'яўляецца самай інтэграванай у сусветную гаспадарку. Ключавыя пазіцыі ў ёй займаюць Нью-Ёрк, Лос-Анджэлес і Чыкага. *Азіяцка-ціхаакіянская зона* — самая маладая па часе ўтварэння і фарміруецца па восі Токія — Сінгапур.

Мал. 102. Геаграфія глабальных гарадоў (прыклады)

Мал. 103. Пекін — глабальны горад

Падвядзём вынікі. Сусветная гаспадарка ўяўляе сабой ..., якая склалася гістарычна. Сусветная гаспадарка ўключае чатыры сектары: ..., ..., ..., Працэс фарміравання і наступнага развіцця агульнасусветнай фінансава-эканамічнай, палітычнай, сацыяльна-культурнай і інфармацыйна-камунікацыйнай прасторы — гэта Вылучаюць тры асноўныя формы глабалізацыі: ..., ... і Глобальны горад — гэта постындустрыяльны цэнтр

Праверым свае веды. 1. Якія этапы фарміравання характэрныя для сусветнай гаспадаркі? 2. Якія віды структур сусветнай гаспадаркі вылучаюць? 3. Якія прасторавыя мадэлі характэрныя для сусветнай гаспадаркі? 4. Якія асноўныя прыкметы глабальнага горада?

Ад простага да складанага. 1. Падрыхтуйце калаж «Міфы пра глабалізацыю», выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі. 2. Паразважайце, якія прыкметы постындустрыяльнай стадыі развіцця сусветнай гаспадаркі могуць з’явіцца ў бліжэйшы час. Адказ абгрунтуйце.

Ад тэорыі да практыкі. Напішыце сачыненне-разважанне на тэму «Я жыву ў глабальным горадзе».

§ 13-1. Сеткавая эканоміка

Успомніце. У выніку якіх працэсаў у свеце ўзнікла глабалізацыя? У чым яна праяўляецца? Якія перавагі і недахопы мае глабалізацыя? Для чаго выкарыстоўваецца сетка Інтэрнэт?

Для чаго мы гэта вывучаем? Якія пошукавыя сістэмы ў сетцы Інтэрнэт вы ведаеце? Ці неабходна вам сетка Інтэрнэт для падрыхтоўкі да вучэбных заняткаў у школе? Як дапамагае вам сетка Інтэрнэт у паўсядзённым жыцці? Для якіх мэт сетку выкарыстоўваюць вашыя знаёмыя?

Перадумовы з’яўлення і асноўныя рысы. Развіццё глабальнай сеткі Інтэрнэт сфарміравала якасна новае асяроддзе для эканамічнай дзейнасці і сусветнай гаспадаркі ў цэлым і прывяло да з’яўлення электроннага рынку. Паняцце «сеткавая эканоміка» ўзнікла ў перыяд актыўнага развіцця інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогій у постындустрыяльную эпоху. Упершыню пра ўзнікненне сеткавага грамадства ў постындустрыяльную эпоху напісаў іспанскі вучоны М. Кастэльс (мал. 103-1) у працы «Інфармацыйная эпоха: эканоміка, грамадства і культура» ў 1996 г.

Мал. 103-1. М. Кастэльс, аўтар тэорыі сеткавага грамадства

Сеткавая эканоміка — гэта гаспадарчая (эканамічная) дзейнасць, якая грунтуецца на працяглых узаемасувязях паміж фізічнымі і юрыдычнымі асобамі ў інфармацыйна-камунікацыйным асяроддзі сеткі Інтэрнэт.

Інфармацыйныя сеткі па ступені інтэграцыі з эканамічнай актыўнасцю дзеляць на карпаратыўныя (інтранэт); дзелавыя партнёрскія сеткі (экстранэт); глабальную сетку (інтэрнэт).

Сеткавая эканоміка характарызуецца некалькімі адметнымі рысамі (мал. 103-2).

1. Новыя інфармацыйныя ўмовы гаспадарання пераносяць усе віды эканамічнай дзейнасці (ад вытворчасці да збыту прадукцыі) у новае сеткавае асяроддзе

2. У адрозненне ад індустрыяльнай эканомікі, нацыянальнай па сваім характары, сеткавая эканоміка носіць глабальны характар

3. У адрозненне ад традыцыйнага рынку з рэальнымі эканамічнымі сувязямі у сеткавай эканоміцы ствараюцца віртуальныя ўзаемаадносінны

4. Асноўнай формай эканамічнай дзейнасці становіцца электронны бізнес

Мал. 103-2. Асноўныя рысы сеткавай эканомікі

На развіццё сеткавай эканомікі ў краіне ўплывае шэраг фактараў (мал. 103-3).

Аб'ём інвестыцый у інфармацыйна-камунікацыйныя тэхналогіі

Якасць камп'ютарнага асяроддзя

Узровень адукацыі, сеткавай кваліфікацыі і камп'ютарных ведаў грамадства

Колькасць карыстальнікаў, якія маюць доступ да інтэрнэту і сеткавых рэсурсаў

Мал. 103-3. Фактары развіцця сеткавай эканомікі ў краіне

З паняццем сеткавай эканомікі звязваюць распрацоўку праграмнага забеспячэння, мабільных камунікацый і іншых вынікаў дзейнасці чалавека, якія адносяць да інавацыйнага развіцця інфармацыйных тэхналогій. Таму асноўныя перадумовы для яе развіцця маюць эканамічна высокаразвітыя краіны.

Сеткавая эканоміка, з аднаго боку, «растварае» традыцыйныя рысы структуры сусветнай гаспадаркі і сцірае межы паміж галінамі, з другога боку, стварае якасна новыя віды эканамічнай дзейнасці.

Гэтыя віды дзейнасці ўзніклі ў гісторыі сусветнай гаспадаркі ўпершыню. Яны атрымліваюць хуткае развіццё, характарызуюцца вялікай разнастайнасцю і ўласцівыя пост-індустрыяльнаму грамадству (мал. 103-4).

Мал. 103-4. Асноўныя віды сеткавай эканамічнай дзейнасці

Свет і Беларусь. Рознічны гандаль Беларусі характарызуецца ўстойлівым ростам. Рост рознічнага тавараабароту за 2024 г. склаў 111,8 %. Асобай папулярнасцю ў насельніцтва карыстаюцца прадуктовыя гандлёвыя сеткі. Па аб'ёме выручкі з вялікім адрывам лідзіруе гандлёвая прадуктовая кампанія «Еўрагандаль» («Еўраопт», «Грошык» і «Хіт!»). А якія прыклады гандлёвых прадуктовых сеткавых кампаній, якія паспяхова працуюць у Беларусі, вы можаце прывесці?

Некаторыя віды сеткавай эканамічнай дзейнасці займаюць вядучыя пазіцыі ў глабальных рэйтынгх ТНК. Напрыклад, кампанія Amazon.com, Inc. (ЗША) з'яўляецца найбуйнейшай у свеце па продажы тавараў і паслуг праз сетку Інтэрнэт (мал. 103-5).

Мал. 103-5. Лагатып кампаніі Amazon.com

Alibaba Group

Мал. 103-6. Лагатып кампаніі Alibaba Group

Мал. 103-7. Лагатып кампаніі eBay

Мал. 103-8. Лагатып кампаніі Alphabet Inc.

Другое месца ў свеце ў інтэрнэт-гандлі займае кітайская кампанія Alibaba Group (мал. 103-6). Найбуйнейшай у свеце па правядзенні інтэрнэт-аўкцыёнаў з'яўляецца амерыканская кампанія eBay (мал. 103-7).

Дамінантнае становішча на рынку пошукавых інтэрнэт-сістэм займае амерыканская кампанія Alphabet Inc. (мал. 103-8). Найбуйнейшымі ў свеце кампаніямі, якія прадстаўляюць пошукавыя паслугі, з'яўляюцца Yahoo! (ЗША), Google (ЗША), CNN (ЗША).

Падвядзём вынікі. Сеткавая эканоміка ўзнікла як адказ на актыўнае развіццё інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій у эпоху постындустрыялізацыі. На развіццё сеткавай эканомікі ўплывае шэраг фактараў, якія з'яўляюцца якасна новымі з пазіцый эканамічнай геаграфіі. Сеткавая эканоміка сфарміравала ў сусветнай гаспадарцы новыя віды эканамічнай дзейнасці. Некаторыя віды сеткавай эканамічнай дзейнасці займаюць вядучыя пазіцыі ў глабальных рэйтынгх ТНК.

Праверым свае веды. 1. Што такое сеткавая эканоміка? Якія рысы яна мае? Якія фактары патрэбныя для яе развіцця? 2. Чаму сеткавая эканоміка атрымала найбольш актыўнае развіццё ў развітых краінах? 3. Прывядзіце прыклады новых відаў эканамічнай дзейнасці, звязаных з сеткавай эканоміяй. 4. Назавіце найбуйнейшыя ТНК у сферы інтэрнэт-гандлю і пошукавых запытаў.

Ад простага да складанага. Сфармулюйце перавагі і недахопы выкарыстання рэсурсаў інтэрнэту для пакупкі тавараў або паслуг.

Ад тэорыі да практыкі. Прадстаўце, што вам даручылі зрабіць паведамленне пра дэмаграфічную сітуацыю ў афрыканскіх краінах. Якімі правіламі пошуку інфармацыі і навігацыі ў сетцы Інтэрнэт вы будзеце карыстацца? Як вы думаеце, як правільна абраць у сетцы Інтэрнэт аўтарытэтную і правераную інфармацыю?

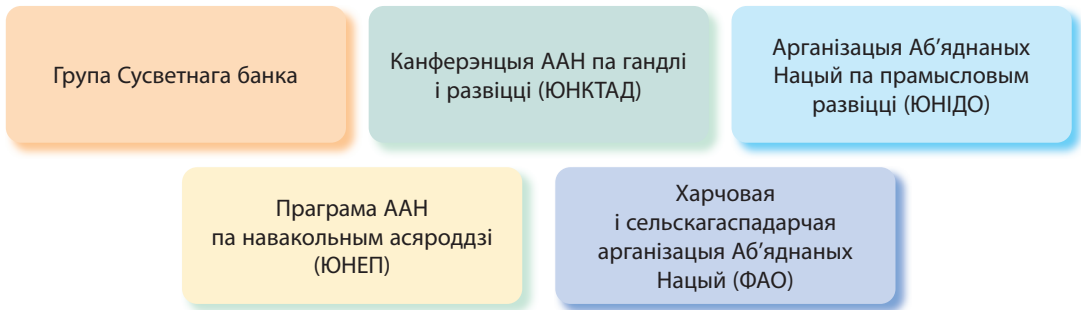

П § 13-2

§ 13-2. Міжнародныя арганізацыі сістэмы ААН па супрацоўніцтве ў эканамічнай дзейнасці

Арганізацыя Аб'яднаных Нацый з'яўляецца галоўнай міжнароднай арганізацыяй па падтрыманні міжнароднага міру і бяспекі і забеспячэнні міжнароднага супрацоўніцтва па вырашэнні міжнародных эканамічных, сацыяльных, культурных і гуманітарных праблем.

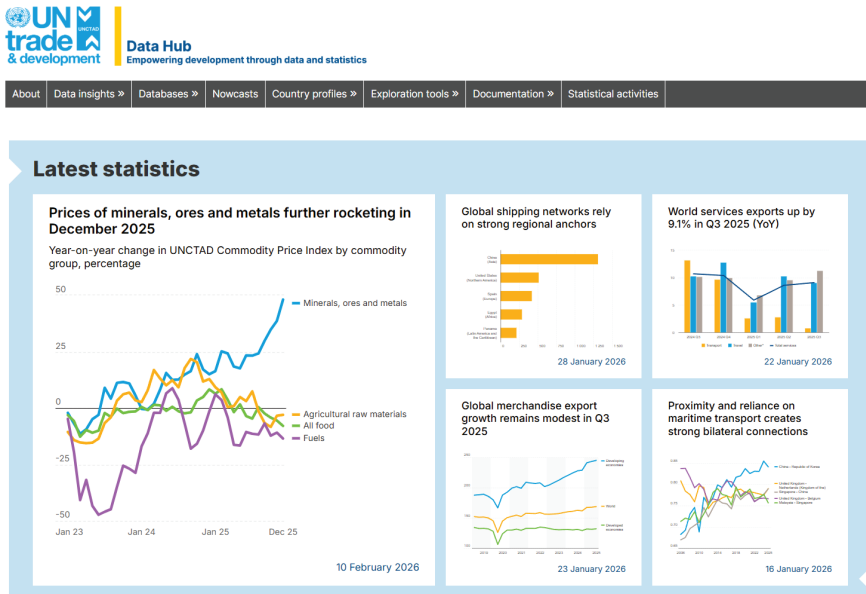
Сістэма ААН складаецца з 17 спецыялізаваных арганізацый і шэрага праграм, саветаў і камісій. Сярод спецыялізаваных вылучаюцца арганізацыі, якія непасрэдна забяспечваюць рэгуляванне асноўных эканамічных працэсаў сусветнай гаспадаркі. Да іх ліку адносяцца: Група Сусветнага банка, Канферэнцыя ААН па гандлі і развіцці (ЮНКТАД), Арганізацыя Аб'яднаных Нацый па прамысловым развіцці (ЮНІДО), Праграма ААН па навакольным асяроддзі (ЮНЕП), Харчовая і сельскагаспадарчая арганізацыя Аб'яднаных Нацый (ФАО) (мал. 103-9).

Мал. 103-9. Асноўныя спецыялізаваныя арганізацыі сістэм ААН па рэгуляванні эканамічных праблем

Сусветны банк, заснаваны ў 1945 г., ставіць перад сабой дзве мэты: выкараненне крайняй беднасці і забеспячэнне дабрабыту ўсяго чалавецтва. Важным унёскам Сусветнага банка ў маніторынг сусветнага развіцця з'яўляецца прадастаўленне штогадовых статыстычных даных па эканамічных і сацыяльных паказчыках па ўсіх краінах свету. Даныя публікуюцца штогод і з'яўляюцца самымі рэпрэзентатыўнымі і аўтарытэтнымі ў свеце.

Канферэнцыя ААН па гандлі і развіццю (ЮНКТАД), заснаваная ў 1964 г., адыгрывае ў сістэме ААН ролю каардынацыйнага цэнтра па праблемах развіцця і сумежных пытаннях гандлю, фінансаў, тэхналогій, інвестыцый і ўстойлівага развіцця. Яе галоўная мэта — садзейнічанне інтэграванню краін, якія развіваюцца, і краін з пераходнай эканомікай у сусветную эканоміку і іх развіццю з дапамогай гандлю і інвестыцый. ЮНКТАД мае ўнікальную базу даных UNCTADSTAT па міжнародным гандлі па асобных галінах і краінах свету (мал. 103-10).

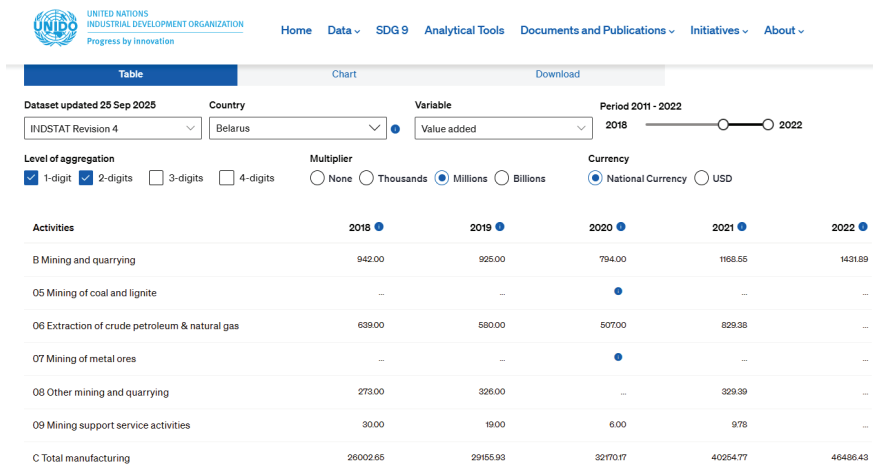

Мал. 103-10. Інтэрфейс базы даных ЮНКТАД

Арганізацыя Аб'яднаных Нацый па прамысловым развіцці (ЮНІДО) упайнаважаная садзейнічаць міжнароднаму прамысловаму супрацоўніцтву і фарміраванню канкурэнтаздольнай і экалагічна ўстойлівай прамысловасці. Гэтыя мэты адыгрываюць вырашальную ролю ў паскарэнні эканамічнага росту, барацьбе з галечай і дасягненні Мэт у галіне развіцця, сфармуляваных у Дэкларацыі тысячагоддзя. Істотным унёскам ЮНІДО ў сусветнае развіццё з'яўляецца распрацоўка Міжнароднай стандартнай галіновай класіфікацыі відаў эканамічнай дзейнасці (МСГК). На яе аснове ў ЮНІДО створаная ўнікальная статыстычная база па галінах прамысловасці свету. Яна з'яўляецца самай аўтарытэтай і рэпрэзентатыўнай пры вывучэнні сусветнай гаспадаркі (мал. 103-11).

Праграма Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па навакольным асяроддзі (ЮНЕП) была створаная ў 1972 г. Яе мэта заключаецца ў забеспячэнні кіраўніцтва і заахвочванні партнёрства ў галіне беражлівых адносін да навакольнага асяроддзя шляхам паляпшэння якасці жыцця дзяржаў і народаў без шкоды для будучых пакаленняў. ЮНЕП распрацоўвае глабальную экалагічную праграму, садзейнічае рэалізацыі прыродаахоўнага складніка ўстойлівага развіцця ў рамках сістэмы ААН, няўхільна выступае ў абарону прыроднага асяроддзя зямнога шара.

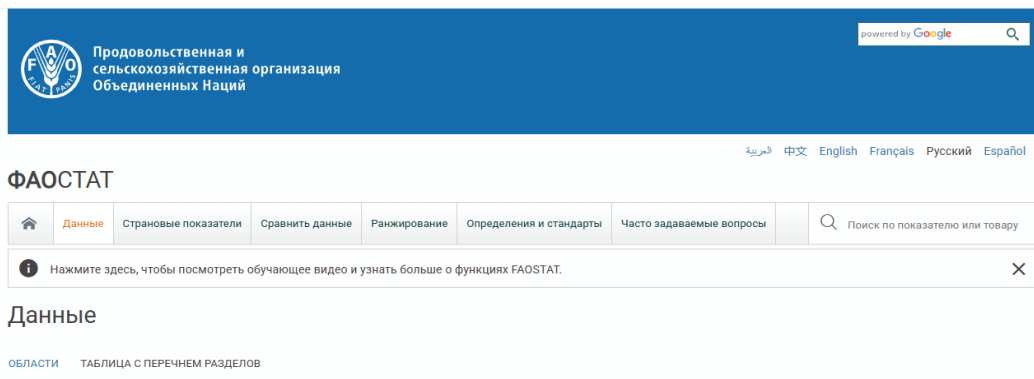
ЮНЕП валодае ўнікальнай інфармацыйнай базай па біялагічнай разнастайнасці свету і яго захаванні, абароне мораў і акіянаў, змене клімату, апустыньванні і іншых пытаннях аховы навакольнага асяроддзя.

Мал. 103-11. Інтэрфейс базы даных ЮНІДО

Харчовая і сельскагаспадарчая арганізацыя Аб'яднаных Нацый (ФАО) была створаная ў 1945 г. і з'яўляецца спецыялізаванай установай, якая ўзначальвае міжнародныя намаганні па барацьбе з голадам. Мэтай арганізацыі выступае забеспячэнне харчовай бяспекі для ўсіх.

У ФАО створаная ўнікальная статыстычная база па сельскагаспадарчай вытворчасці свету ў разрэзе галін, відаў эканамічнай дзейнасці і краін. Яна з'яўляецца самай аўтарытэтай і рэпрэзентатыўнай пры вывучэнні ў сусветнай гаспадарцы геаграфіі сельскай гаспадаркі (мал. 103-12).

Мал. 103-12. Інтэрфейс базы даных ФАОСТАТ

Свет і Беларусь. Беларусь заняла актыўную пазіцыю з самых першых дзён свайго членства ў ААН. Па ініцыятыве Беларусі прынятая першая ў ААН рэзалюцыя аб міжнародным заахвочванні навуковых даследаванняў у галіне прычын і лячэння ракавых захворванняў, а таксама рэзалюцыя аб выкарыстанні навукова-тэхнічнага прагрэсу ў інтарэсах міру і сацыяльнага развіцця. Прадстаўніцтва ААН у Беларусі адкрылася ў 1992 г. У цяперашні час у краіне працуе 7 агенцтваў ААН: Праграма развіцця ААН (ПРААН), Дзіцячы фонд ААН (ЮНІСЕФ), Сусветная арганізацыя аховы здароўя (СААЗ), Фонд ААН у галіне народанасельніцтва (ЮНФПА), Упраўленне Вярхоўнага камісара ААН па справах бежанцаў (УВКБ), Аб'яднаная праграма ААН па ВІЧ/СНІД (ЮНЭЙДС) і Міжнародная арганізацыя па міграцыі (МАМ). Якія важныя праекты для моладзі Беларусі вы можаце прапанаваць для правядзення іх сумесна з ЮНІСЕФ?

§ 14. Міжнародны геаграфічны падзел працы

Успомніце. На якім вучэбным прадмеце вы даведаліся пра падзел працы паміж людзьмі? Калі ён з'явіўся? Якія краіны валодаюць значнымі запасамі прыродных рэсурсаў? Якія рэгіёны і краіны характарызуецца высокім узроўнем развіцця індустрыяльнага сектара сусветнай гаспадаркі? У якіх краінах адбываецца хуткае развіццё сферы паслуг?

Для чаго мы гэта вывучаем? Для чаго краіне неабходны ўдзел у сусветным гандлі? Якія фактары з'яўляюцца асноўнымі пры міжнародным геаграфічным падзеле працы? Чаму спецыялізацыя і каапераванне дапаўняюць адно аднаго?

Фактары міжнароднага геаграфічнага падзелу працы (МГПП). Падзел працы мае глыбокія карані. Гістарычна ён быў звязаны з прыроднымі ўмовамі, відамі гаспадарчай дзейнасці і інтарэсамі чалавека абмяняць лішкі вынікаў сваёй працы на іншыя тавары ці паслугі.

Міжнародны геаграфічны падзел працы — гэта прасторавая форма грамадскага падзелу працы, якая праяўляецца ў спецыялізацыі асобных цэнтраў, раёнаў і краін на вытворчасці пэўных відаў прадукцыі і паслуг, прызначаных для рэалізацыі за іх межамі.

У свеце цікавага. Падзел працы на ранніх стадыях адбываўся паводле біялагічных прыкмет: паводле полу (паміж мужчынамі і жанчынамі), узросту людзей. Пазней па прычыне адрозненняў у прыродных умовах стаў з'яўляцца падзел працы паміж асобнымі плямёнамі, напрыклад паміж качэўнікамі-жывёлагадоўцамі, земляробамі, паляўнічымі і інш. Наступным этапам стаў падзел працы паміж гарадскім і сельскім насельніцтвам. Пасля падзел разумовай і фізічнай працы прывёў да замацавання за пэўнымі краінамі самастойных відаў дзейнасці.

Геаграфічны падзел працы развіваецца пад уплывам пэўных *фактараў*. Першую групу ўтвараюць *прыродна-геаграфічныя фактары*. Да іх адносяцца адрозненні прыродных умоў і нераўнамернасць у забеспячэнні краін прыроднымі рэсурсамі. Другая група — гэта *эканоміка-геаграфічныя фактары*. Да іх адносяцца адрозненні геаграфічнага размяшчэння краіны, памераў тэрыторыі і яе канфігурацыі. Па меры развіцця чалавечага грамадства роля гэтых дзвюх груп фактараў памяншаецца.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Так, вялікія па плошчы краіны (напрыклад, Кітай, Індыя, Бразілія і інш.) валодаюць больш разнастайнымі прыроднымі рэсурсамі і могуць быць больш актыўна ўцягнутыя ў падзел працы. У сваю чаргу, малыя па плошчы краіны (напрыклад, Японія, Сінгапур) у значнай ступені залежаць ад міжнароднага гандлю і вымушаныя шукаць іншыя фактары ўдзелу ў падзеле працы.

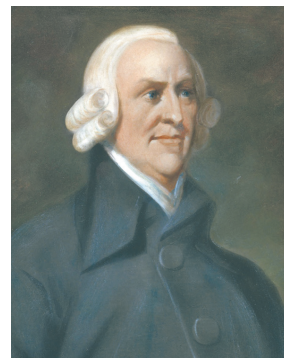
Да трэцяй групы адносяцца *вынікі навукова-тэхнічнай рэвалюцыі*. Краіны могуць адрознівацца колькасцю навуковых адкрыццяў, узроўнем развіцця тэхналогій і інш. Чацвёртая група ўключае *сацыяльна-эканамічныя і сацыяльна-палітычныя фактары*. Яны заключаюцца ў адрозненнях гістарычнага і эканамічнага развіцця, якія склаліся ў знешнеэканамічных сувязях, структуры гаспадаркі, колькасці насельніцтва і інш.

Гістарычныя тыпы МГПП. Міжнародны геаграфічны падзел працы складаўся гістарычна. У *старажытнасці* і *Сярэднявеччы* абмен адбываўся паміж краінамі ў межах Старога Свету, у асноўным за кошт Еўропы і Паўночнай Афрыкі. Пасля Вялікіх геаграфічных адкрыццяў у МГПП былі ўцягнутыя тэрыторыі, прылеглыя да ўзбярэжжаў Атлантычнага і Індыйскага акіянаў. У XVI–XVII стст. ахоп тэрыторый падзелам працы значна павялічыўся. Гэта было звязана з павелічэннем патрэб асобных краін у абмене таварамі, якія не маглі вырабляцца паўсюдна.

У свеце ўсё ўзаемазвязанае. У 1776 г. Адам Сміт (мал. 104) — выбітны эканаміст XVIII ст. — зрабіў выснову, што падзел працы носіць універсальны характар. Абмен магчымы толькі тады, калі людзі занятыя неаднолькавымі справамі. Так у яго з'яўляецца паняцце «каштоўнасць». Вось як пісаў у рамане «Яўген Анегін» А. С. Пушкін пра тэорыю падзелу працы А. Сміта:

Але чытаў Адама Сміта
І знаўцай стаўся неблагім,
І разважаць умеў аб тым,
Як лад дзяржавы расцвітае
І як мацнее, і чаму
Не трэба золата яму,
Калі прадукт звычайны мае*.

Мал. 104. А. Сміт
(1723–1790)

У XIX ст. *індустрыяльная стадыя* прывяла да яшчэ большай уцягнутасці краін. Экспарт гатовай прадукцыі стаў прыярытэтам развітых краін, сыравіны — краін, якія развіваюцца.

* Пераклад А. Куляшова.

На *постындустрыяльнай стадыі* ў канцы XX — пачатку XXI ст., калі ў міжнародным абмене разам з таварамі сталі прысутнічаць і паслугі, у сусветнай гаспадарцы практычна не засталася дзяржаў, якія не ўдзельнічаюць у МГПП. Для развітых краін стаў характэрным пераважна экспарт паслуг і гатовай навукаёмістай прадукцыі апрацоўчай прамысловасці. Краіны, якія развіваюцца, застаюцца ў асноўным экспарцёрамі рэсурсаў, сельскагаспадарчай прадукцыі. Аднак з развіццём індустрыялізацыі і постындустрыялізацыі яны таксама ўдзельнічаюць у падзеле працы ў якасці пастаўшчыкоў прадукцыі апрацоўчай прамысловасці і паслуг.

Паразважаем. М. М. Баранскі назваў міжнародны геаграфічны падзел працы «душой сусветнай гаспадаркі». Як вы разумееце гэтае выказванне? Як геаграфічнае і геапалітычнае становішча краіны ўплывае на яе ступень удзелу ў міжнародным геаграфічным падзеле працы? Чым адрозніваецца міжнародны геаграфічны падзел працы індустрыяльнай і постындустрыяльнай стадыі развіцця сусветнай гаспадаркі?

У залежнасці ад тэрытарыяльнага ахопу існуе пяць прасторавых узроўняў МГПП (мал. 105).

У сацыяльна-эканамічнай геаграфіі вылучаюць тры гістарычна паслядоўныя тыпы МГПП — агульны, прыватны і адзінкавы (мал. 106). Напрыклад, у *агульным падзеле працы* Кенія і Шры-Ланка (экспарцёры чаю) з'яўляюцца аграрнымі краінамі; Чылі (экспарцёр меднай руды), Катар, Іран (экспарцёр прыроднага газу) — сыравіннымі краінамі; Кітай (экспарцёр чыгуну, сталі), Рэспубліка Карэя (экспарцёр аўтамабіляў, бытавой тэхнікі і электронікі) — індустрыяльнымі. У *галіновым падзеле працы* Японія, напрыклад, спецыялізуецца на суднабудаванні, аўтамабілебудаванні, робататэхніцы; Германія — на вытворчасці аўтамабіляў і ўсіх відаў прадукцыі хімічнай прамысловасці;

Сусветны

Міжнародны

Міжраённы

Унутрыраённы

Лакальны

Мал. 105. Прасторавыя
ўзроўні МГПП
(паводле Ю. Г. Савушкіна)

Агульны

падзел краін па сферах сусветнай гаспадаркі і вылучэнне сярод іх індустрыяльных, аграрных і сыравінных краін-экспарцёраў

Галіновы

падзел працы па галінах вытворчасці або паслуг, відах гатовай прадукцыі або паслуг

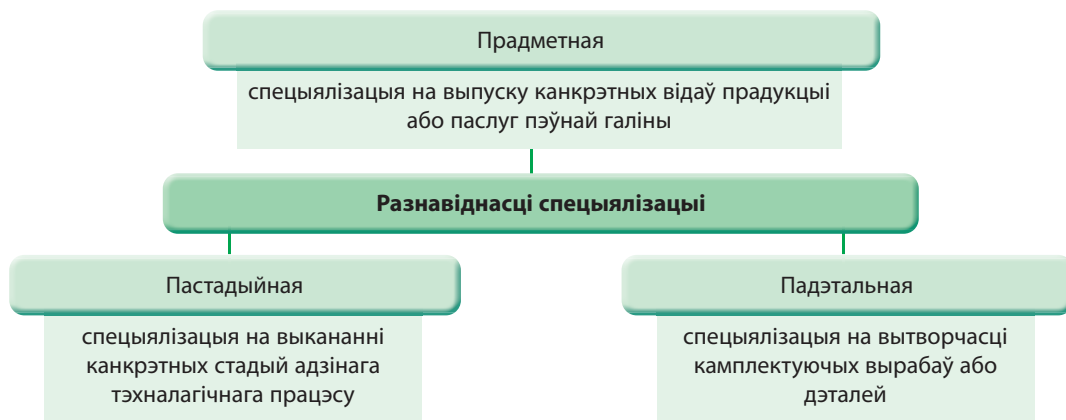
Адзінкавы

падзел працы па вытворчасці асобных дэталяў, кампанентаў, стадыях тэхналагічнага працэсу, відах паслуг

Мал. 106. Гістарычныя тыпы МГПП

Францыя — на аэракасмічнай галіне і парфумернай індустрыі; Індыя — на вытворчасці чыгуну, сталі і фармацэўтыцы; Швейцарыя — на банкаўскіх паслугах. У *адзінкавым падзеле працы* ЗША, напрыклад, спецыялізуецца на распрацоўцы праграмнага забеспячэння (ТНК Microsoft); Германія (ТНК Bayer), Швейцарыя (ТНК Sandoz) — на навуковых распрацоўках у галіне фармацэўтыкі; Малайзія, Інданезія — на зборцы мікраэлектронікі і бытавой тэхнікі.

Міжнародная спецыялізацыя і каапераванне. МГПП суправаджаецца двума ўзаемадапаўняльнымі працэсамі — *міжнароднай спецыялізацыяй і міжнародным каапераваннем вытворчасці*. Спецыялізацыя ўяўляе сабой засяроджванне вытворчасці аднароднай прадукцыі (тавараў і паслуг) з асаблівым тэхналагічным працэсам і спецыяльным абсталяваннем звыш унутраных патрэб краіны і наступным міжнародным абменам прадукцыяй паміж краінамі (мал. 107).

Мал. 107. Разнавіднасці міжнароднай спецыялізацыі

Спецыялізацыя на вытворчасці і экспарце сельскагаспадарчай прадукцыі і прадукцыі здабыўной прамысловасці характэрная для краін, якія развіваюцца. Сярод іх найбуйнейшымі экспарцёрамі рэсурсаў з’яўляюцца Саудаўская Аравія, Кувейт, Алжыр, Нігерыя (нафта), Іран (нафта і прыродны газ), Марока (фасфарыты). Краіны Лацінскай Амерыкі, якія развіваюцца, з’яўляюцца найважнейшымі пастаўшчыкамі кавы, бананаў (Калумбія, Бразілія, Эквадор), цукровага трыснягу (Бразілія). Краіны Афрыкі спецыялізуюцца на вырошчванні цытрусавых (Егіпет, Марока), какава-бабоў (Кот-д’Івуар), краіны Азіі — рысу (Бангладэш).

Высокаразвітыя краіны спецыялізуюцца на вытворчасці навукаёмістай прадукцыі апрацоўчых галін, на навукова-даследчых распрацоўках ва ўсіх сектарах сусветнай гаспадаркі, на вытворчасці і экспарце паслуг. Напрыклад, спецыялізацыя ЗША — транспартныя, інфармацыйныя, тэлекамунакацыйныя паслугі, экспарт транспартных паслуг; Вялікабрытанія, Швейцарыя — банкаўскія і страхавыя паслугі; Італія, Францыя — турысцкія паслугі.

Свет і Беларусь. Рэспубліка Беларусь — дзяржава з высокім узроўнем жыцця, канкурэнтным чалавечым капіталам і развітой эканомікай. Удзел Рэспублікі Беларусь у міжнародным падзеле працы — аснова забеспячэння эканамічнай бяспекі. У якіх галінах і відах эканамічнай дзейнасці наша краіна займае ўнікальныя і лідзіруючыя пазіцыі ў МГПП?

Каапераванне — гэта форма падзелу працы, пры якой праца работнікаў розных краін непасрэдна злучаецца ў штодзённым узаемадзеянні ў адным і тым жа або ў розных, але звязаных паміж сабой працэсах вытворчасці. Галіной сусветнай гаспадаркі, у якой каапераванне выяўляецца найбольш ярка, з’яўляецца аўтамабілебудаванне. Напрыклад, распрацоўка дызайну аўтамабіля ажыццяўляецца італьянскімі дызайнерамі; стварэнне рухавікоў і камплектуючых дэталей — нямецкімі інжынерамі; зборка — рабочымі краін, якія развіваюцца (Бразілія, Турцыя, Мексіка, В’етнам), і постсацыялістычных краін (Польшча, Венгрыя).

Найноўшыя змены ў міжнародным географічным падзеле працы. На постындустрыяльнай стадыі ў МГПП адбываюцца істотныя змены. Масавая прамысловая вытворчасць перамяшчаецца з развітых краін у краіны, якія развіваюцца. Развітыя краіны спецыялізуюцца ў асноўным на навукаёмістых і высокатэхналагічных вытворчасцях (мал. 108) і паслугах. З буйных гарадоў сыходзіць індустрыяльная спецыялізацыя, яе змяняе спецыялізацыя на розных відах паслуг (адукацыйных, фінансавых, дзелавых, культурных і інш.). Сельская мясцовасць пачынае спецыялізавацца не толькі на сельскагаспадарчай вытворчасці, але і на рэкрэацыйных паслугах.

Мал. 108. Прадпрыемства COMAC (Кітай)

Падвядзём вынікі. Міжнародны геаграфічны падзел працы — гэта Геаграфічны падзел працы адбываецца пад уплывам пэўных груп фактараў: прыродна-геаграфічных, ..., ..., ... і сацыяльна-палітычных. Існуе ... прасторавых узроўняў МГПП.

Міжнародная спецыялізацыя — гэта Міжнароднае каапераванне — гэта

Праверым свае веды. 1. Для чаго краіне неабходны ўдзел у міжнародным геаграфічным падзеле працы? 2. Якія краіны характарызуюцца сыравіннай і аграрнай спецыялізацыяй? 3. Якія краіны спецыялізуюцца на вытворчасці і экспарце паслуг? Прывядзіце прыклады. 4. Чым адрозніваецца міжнародны геаграфічны падзел працы індустрыяльнай і постындустрыяльнай стадыі развіцця сусветнай гаспадаркі?

Ад простага да складанага. 1. «Спецыялізацыя — гэта эканамічны твар краіны». Ці згодныя вы з гэтым сцвярджаннем? Адказ абгрунтуйце. 2. Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, складзіце ментальную карту па вытворчасці аўтамабіля. 3. Падрыхтуйце кароткае паведамленне пра А. Сміта і яго кнігу «Даследаванне аб прыродзе і прычынах багацця народаў».

Ад тэорыі да практыкі. Запоўніце табліцу ў сшытку.

Спецыялізацыя краін у МГПП

Фактар МГПП	Спецыялізацыя	Прыклад краін
Прыродныя рэсурсы		
Працоўныя рэсурсы		
Навукаёмістасць		
Энергетычны		

§ 15. Транснацыяналізацыя сусветнай гаспадаркі

Успомніце. Чаму МГПП уяўляе сабой гістарычны працэс? На якіх відах эканамічнай дзейнасці спецыялізуюцца развітыя краіны і краіны, якія развіваюцца, у МГПП?

Для чаго мы гэта вывучаем? Якімі ведамі павінен валодаць чалавек, каб быць паспяховым? Якія замежныя прадпрыемствы прадстаўленыя сёння ў Беларусі?

Сутнасць і фактары развіцця транснацыяналізацыі сусветнай гаспадаркі. З развіццём МГПП паміж краінамі адбываецца ўзмацненне ўзаемадзеяння ва ўсіх сферах гаспадаркі і на розных узроўнях. Напрыклад, на ўзроўні паставак рэсурсаў

і гатовай прадукцыі, вытворчасці камплектуючых і зборкі прадукцыі, распрацоўкі новых тэхналогій і іх укаранення ў вытворчасць і інш. Гэта прыводзіць да таго, што вытворчасць якога-небудзь тавару альбо паслугі перастае належаць адной краіне, а становіцца інтэрнацыянальнай. Таму для развіцця сусветнай гаспадаркі характэрная *інтэрнацыяналізацыя*.

Інтэрнацыяналізацыя сусветнай гаспадаркі — гэта працэс устанаўлення такіх вытворчых сувязей паміж прадпрыемствамі розных краін, пры якіх вытворчасць адной краіны ўсё больш становіцца часткай сусветнага вытворчага працэсу.

Напрыклад, для вытворчасці тэлевізара патрабуюцца навуковыя распрацоўкі з Японіі, вытворчасць дэталей і камплектуючых адбываецца ў Рэспубліцы Карэя, зборка абыццёўляецца з выкарыстаннем працоўных рэсурсаў з Малайзіі, пошук спажываўца праходзіць у Індыі, транспарціроўку спажываўцу забяспечваюць кампаніі з ЗША. У выніку выраблены тэлевізар становіцца міжнародным прадуктам.

Працэс інтэрнацыяналізацыі зарадзіўся ў першых дзяржавах Старажытнага свету, аднак пасля ўтварэння адзінай сусветнай гаспадаркі ён стаў прымаць больш разнастайныя і складаныя формы.

У аснове інтэрнацыяналізацыі ляжыць міжнародны падзел працы і перш за ўсё розная спецыялізацыя краін і рэгіёнаў свету, якая абумовіла з'яўленне розных форм светагаспадарчых сувязей: знешняга гандлю, міжнароднага руху капіталаў, перадачы тэхналогій, міжнароднага кааперавання, міжнароднага навукова-тэхнічнага супрацоўніцтва, працоўных міграцый, дзейнасці міжнародных эканамічных арганізацый і інш.

Асноўнымі паказчыкамі ступені інтэрнацыяналізацыі краіны ў сусветнай гаспадарцы з'яўляюцца:

1) *аб'ём экспарту, аб'ём імпарту* (агульны і на душу насельніцтва); вымяраецца ў вартасным выразе;

2) *аб'ём знешнегандлёвага абароту* (агульны і на душу насельніцтва); вымяраецца ў вартасным выражэнні і разлічваецца як сума аб'ёму экспарту і імпарту па формуле:

$$ЗГА = Э + І,$$

дзе $Э$ — аб'ём экспарту, $І$ — аб'ём імпарту;

3) *экспартная квота* — разлічваецца як адносіны аб'ёму экспарту да ВУП па формуле, %:

$$Э_k = \frac{Э}{ВУП} \cdot 100, \%$$

4) *імпортная квота* — разлічваецца як адносіны аб'ёму імпарту да ВУП па формуле, %:

$$I_k = \frac{I}{ВУП} \cdot 100, \%$$

5) знешнегандлёвая квота разлічваецца як адносіны аб'ёму знешнегандлёвага абароту да УВП па формуле, %:

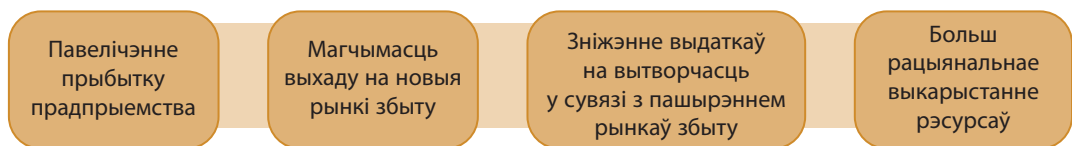
$$ЗГ_k = \frac{ЗГА}{ВУП} \cdot 100, \%$$

Разам з інтэрнацыяналізацыяй у развітых краінах пры дасягненні высокага ўзроўню развіцця засяроджваецца залішні капітал, але ў дэфіцыце знаходзяцца іншыя фактары вытворчасці, напрыклад танная працоўная сіла, сыравіна і інш. У гэтых умовах развітыя краіны пачынаюць пераносіць свой капітал у іншыя дзяржавы — у тыя, дзе існуе дэфіцыт капіталу, але ёсць іншыя фактары вытворчасці. У такім выпадку ў сусветнай гаспадарцы ўзнікае транснацыяналізацыя.

Транснацыяналізацыя — гэта працэс перанясення часткі вытворчасцей з адной краіны ў іншую з дапамогай укладу капіталу больш развітых краін з мэтай арганізацыі філіялаў і ўстанаўлення кантролю над замежнымі кампаніямі, якія робяцца залежнымі.

Развіццю транснацыяналізацыі спрыяе шэраг фактараў (мал. 109). Асновай транснацыяналізацыі з'яўляюцца транснацыянальныя карпарацыі/кампаніі (ТНК).

Мал. 109. Фактары транснацыяналізацыі

Паразважаем. ТНК у цяперашні момант з'яўляюцца своеасаблівым «правадніком» паміж дзяржавамі, чые інтарэсы яны лабіруюць, і дзяржавамі, чый рынак яны асвойваюць.

Гэта дазваляе «ўласнай» дзяржаве ТНК мець магчымасць асвойваць рэсурсы іншых дзяржаў. Такім чынам, устанаўліваецца кантроль з дапамогай прымянення мяккай сілы ў выглядзе ТНК. Як вы разумееце гэты працэс? Чаму гэта адбываецца?

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Правобразы першых ТНК з'явіліся ў XVII ст., калі Вялікабрытанія і Нідэрланды пачалі ўкладваць свой капітал у распрацоўку сыравіны і гандаль вострымі прыправамі, шоўкам, каляровымі металамі былых калоній. Так, у 1600 г. была ўтвораная Брытанская Ост-Індская кампанія (мал. 110), а затым у 1602 г. — Галандская

Ост-Индская кампанія (мал. 111). У перыяд паміж Першай і Другой сусветнымі войнамі (1918–1939 гг.) утвараюцца ТНК (каля 300), якія спецыялізаваліся на вытворчасці ваенна-тэхнічнай прадукцыі.

Мал. 110. Герб Брытанскай
Ост-Индскай кампаніі

Мал. 111. Герб Галандскай
Ост-Индскай кампаніі

Транснацыянальныя карпарацыі, іх разнавіднасці.

Транснацыянальная карпарацыя/кампанія — гэта прадпрыемства, якому належыць або якое кантралюе вытворчасці, што знаходзяцца па-за межамі краіны базіравання, якое мае шырокую сетку філіялаў і займае вядучыя месцы ў свеце па вытворчасці таго ці іншага тавару або паслугі.

Сучасныя ТНК у сусветнай гаспадарцы адрозніваюцца шэрагам прыкмет (мал. 112).

Па *месцы размяшчэння* вылучаюць еўрапейскія, азіяцкія, паўночнаамерыканскія, аўстралійскія, афрыканскія. Па *відзе дзейнасці* ТНК падзяляюцца на вытворчыя, якія прадстаўляюць сферу матэрыяльнай вытворчасці, і невытворчыя, якія прадстаўляюць адпаведна нематэрыяльную сферу. Напрыклад, аўтамабільная ТНК Toyota Motor з'яўляецца вытворчай, а ТНК McDonald's, якая адносіцца да сферы хуткага харчавання, — невытворчай.

Па *колькасці краін-гаспадароў* бываюць падзеленыя ТНК, якімі валодаюць некалькі дзяржаў, і ўласныя. Напрыклад, нафтагазавая ТНК Shell належыць Нідэрландам і Вялікабрытаніі і таму з'яўляецца падзеленай. ТНК у галіне электронікі і электратэхнікі Sony належыць толькі Японіі і, значыць, будзе ўласнай.

Прыкметы адрозненняў ТНК

- па месцы размяшчэння
- па відзе дзейнасці
- па колькасці краін-гаспадароў
- па колькасці галін спецыялізацыі

Мал. 112. Прыкметы адрозненняў ТНК

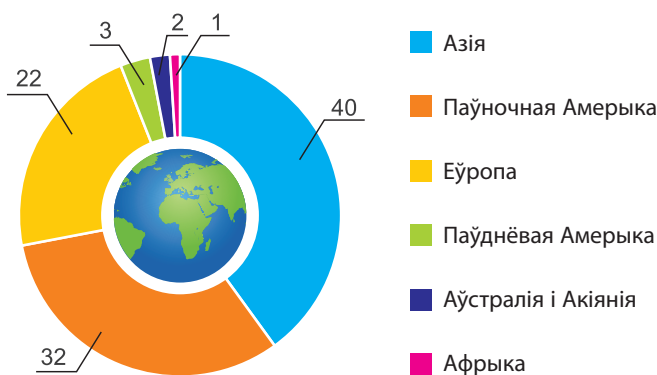
Па колькасці галін спецыялізацыі вылучаюць аднаспецыялізаваныя і комплексныя ТНК. Аднаспецыялізаваныя ТНК займаюцца вытворчасцю аднаго віду прадукцыі або паслугі. Напрыклад, амерыканская ТНК IBM вырабляе камп'ютары. Комплексныя ТНК вырабляюць сумежныя ці блізкія віды прадукцыі. Напрыклад, ТНК Nestle вырабляе і харчовыя прадукты, і напоі.

Свет і Беларусь. У Рэспубліцы Беларусь паспяхова працуюць міжнародныя кампаніі. У 2024 г. у краіне было прадстаўлена 38 кампаній з 2000 найбуйнейшых ТНК свету. Індустрыяльны парк «Вялікі камень» — самы маштабны міжнародны праект супрацоўніцтва паміж Беларуссю і Кітаем у ініцыятыве «Адзін пояс, адзін шлях». Прадпрыемства «Coca-Cola HBC Беларусь» — адна з найбуйнейшых кампаній краіны, створаная з прыцягненнем замежных інвестыцый. Як вы думаеце, якія віды эканамічнай дзейнасці Беларусі з'яўляюцца найбольш прывабнымі для міжнародных кампаній?

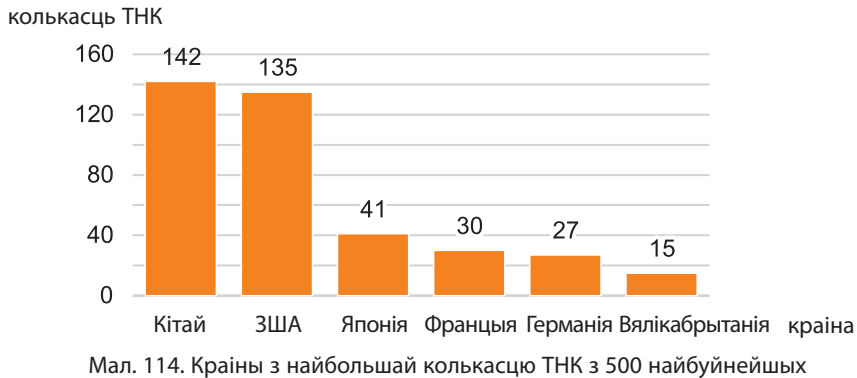
Геаграфія, рэгіянальная і галіновая структура ТНК. Па міжнароднай статыстыцы, у 1970 г. у свеце налічвалася 700 ТНК. На пачатку XXI ст. колькасць ТНК павялічылася з 900 да 80 тыс. філіялаў. У цяперашні час па прычыне імклівага росту ў міжнароднай статыстыцы вядзецца ўлік найбуйнейшых ТНК, гадавыя даходы якіх перавышаюць 1 млрд дол. ЗША.

На працягу многіх гадоў самая вялікая колькасць ТНК у свеце была ў Паўночнаамерыканскім рэгіёне. У другой палове XX ст. у сусветнай структуры стала павялічвацца доля Еўропы і Азіі. Сярод асобных краін лідарамі выступалі ЗША, Японія, Вялікабрытанія. У XXI ст. найбольшая колькасць самых буйных ТНК размешчаная ў Азіі, Паўночнай Амерыцы і Еўропе (мал. 113).

Мал. 113. Рэгіянальная структура найбуйнейшых ТНК, 2022 г., %

Калі раней у структуры ТНК пераважалі развітыя краіны, то ў цяперашні час іх лідарства падзеленае з дзяржавамі, якія развіваюцца. Сярод 500 найбуйнейшых ТНК у 2023 г. вядучымі краінамі па іх колькасці з'яўляліся Кітай, ЗША і Японія (мал. 114).

У свеце ўсё ўзаемазвязанае. Чаму ТНК адыгралі станоўчую ролю ў развіцці эканомікі краін, якія развіваюцца? Якое адмоўнае ўздзеянне на сусветную эканоміку аказваюць ТНК?

Найбольшая колькасць ТНК прадстаўленая ў прамысловасці — каля 60 %, каля 37 % — у сектары паслуг і каля 3 % — у сельскай гаспадарцы. У апошнія дзесяцігоддзі намецілася тэндэнцыя росту ТНК у сферы паслуг.

У свеце цікавага. Ідэя стварыць кампанію Apple узнікла ў 1976 г. пасля таго, як С. Джобс і С. Возняк спраектавалі прыладу, дзе сімвалы пры наборы на клавіятуры выводзіліся на экран. Яны вырашылі, што ў іх вынаходстве ёсць бізнес-патэнцыял. Назву Apple прыдумаў С. Джобс. Бізнес прадпрымальнікі пачыналі разам з Р. Уэйнам. Той неўзабаве выйшаў з кампаніі, прадаўшы 10 % акцый за 800 дол. ЗША. Першы офіс знаходзіўся ў гаражы сям'і С. Джобса, дзе ён і яго каманда вырабілі і прадалі некалькі прылад па цане 500 дол. за штуку. За 3 гады абароты Apple выраслі да 10 млн дол. У 1980 г. кампанія спазнала крызіс: новыя прылады аказаліся занадта дарагімі. Абвастрыліся ўнутрыкарпаратыўныя канфлікты, і С. Джобс сышоў з бізнесу. Пасля шэрага няўдач Apple выпусціла Macintosh II. Ён стаў паспяховым, і кампаніі ўдалося пазбегнуць банкруцтва. Неўзабаве С. Джобс вярнуўся ў кампанію. Сёння Apple — найбуйнейшая ТНК у свеце (мал. 115).

Мал. 115.
Лагатып
ТНК Apple

У прамысловасці найбольшая колькасць ТНК засяроджаная ў аўтамабілебудаванні, нафтаперапрацоўцы, электратэхніцы і электроніцы. У сектары паслуг больш

распаўсюджанымі відамі дзейнасці ТНК з'яўляюцца банкаўская сфера, тэлекамунікацыі і гандаль. Галіны сусветнай гаспадаркі або асобныя віды эканамічнай дзейнасці адрозніваюцца паміж сабой па тэмпях росту транснацыяналізацыі. Найбольшымі тэмпамі характарызуецца вытворчасць прадуктаў харчавання і энергетыка.

Найбуйнейшыя ТНК свету і змяненне геаграфіі галін сусветнай гаспадаркі. Для вызначэння сусветных лідараў сярод ТНК існуе шэраг паказчыкаў. Так, самымі багатымі ў 2023 г. сталі ТНК па вытворчасці камп'ютараў, смартфонаў і лічбавага кантэнту Apple (ЗША), праграмнага забеспячэння Microsoft (ЗША) і нафтаявая ТНК Saudi Aramco (Саудаўская Аравія).

Існуе таксама комплексная ацэнка на аснове некалькіх паказчыкаў дзейнасці ТНК найбольш аўтарытэтнага ў свеце фінансава-эканамічнага выдання Forbes, якое публікуе штогадовыя рэйтынгі, згодна з якімі ў 2024 г. у першую пяцёрку ў свеце ўваходзілі тры амерыканскія, адна кітайская (мал. 116) і адна ТНК з Саудаўскай Аравіі (табл. 9).

Мал. 116. Штаб-кватэра Індустрыяльнага і камерцыйнага банка Кітая (ICBC) у Пекіне

Табл. 9. Найбуйнейшыя ТНК свету, 2024 г.

№ п/п	Назва ТНК	Від дзейнасці	Краіна
1	JPMorgan Chase (Джэй-Пі-Морган Чэйз)	Банкаўская	ЗША
2	Berkshire Hathaway (Бёркшыр Хатаўэй)	Інвестыцыйная	ЗША
3	Saudi Aramco (Саўдзі Арамка)	Нафтаявая	Саудаўская Аравія
4	<i>ICBC</i> (Індустрыяльны і камерцыйны банк Кітая)	Банкаўская	Кітай
5	<i>Bank of America</i> (Банк Амерыкі)	Банкаўская	ЗША

Пад уплывам дзейнасці ТНК змяняецца геаграфія галін гаспадаркі свету. Напрыклад, ТНК Volkswagen Group (Германія) мае 114 філіялаў у 17 краінах Еўропы і 10 краінах Паўночнай і Паўднёвай Амерыкі, Азіі і Афрыкі. Гэта змяняе геаграфію аўтамабільнай прамысловасці свету. ТНК L’Oreal (Францыя) мае філіялы ў Швецыі, Харватыі, Германіі, Мексіцы, Бразіліі і іншых краінах, што, у сваю чаргу, змяняе геаграфію парфумерна-касметычнай прамысловасці свету.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Цікавым з’яўляецца вылучэнне сярод ТНК найбуйнейшых па колькасці працаўнікоў. Па даных за 2024 г., першае месца сярод ТНК заняла амерыканская кампанія *Walmart*, якая кіруе найбуйнейшай у свеце рознічнай сеткай крам, у якой працуе 2,1 млн чал. На другім месцы знаходзіцца ТНК *Amazon* — 1,5 млн чал. Кітайская ТНК *State Grid* займае трэцяе месца ў свеце — 1,3 млн працаўнікоў.

Галоўнымі тэндэнцыямі транснацыяналізацыі XXI ст. з’яўляюцца: 1) змена геаграфіі галін сусветнай гаспадаркі па прычыне размяшчэння філіялаў ТНК у краінах, якія развіваюцца; 2) павелічэнне колькасці ТНК у сферы паслуг; 3) рост долі дзяржаў, якія развіваюцца, у сусветнай структуры пераважна за кошт Азіяцкага рэгіёна; 4) узмацненне пазіцыі і ролі Кітая.

Падвядзём вынікі. Транснацыяналізацыя — гэта Асноўнымі фактарамі яе развіцця з’яўляюцца ..., ..., ..., ТНК адрозніваюцца па месцы размяшчэння, відзе дзейнасці, колькасці краін-гаспадароў, колькасці галін спецыялізацыі. Па колькасці ТНК доўгі час лідзіраваў ... рэгіён, у другой палове XX ст. стала павялічвацца доля ... рэгіёна. Сярод краін свету па колькасці ТНК у XXI ст. у першую пяцёрку ўваходзяць ..., ..., ..., ..., З кожным годам павялічваецца колькасць ТНК у

Праверым свае веды. 1. Чым можна растлумачыць узнікненне інтэрнацыяналізацыі ў свеце? 2. У чым адрозненне транснацыяналізацыі ад інтэрнацыяналізацыі? 3. Па якіх прыкметах можна падзяліць ТНК? 4. Якімі прыкметамі адрозніваліся ТНК на розных стадыях развіцця сусветнай гаспадаркі? 5. Чым тлумачацца і ў чым заключаюцца асаблівасці структуры ТНК у XXI ст.?

Ад простага да складанага. 1. Чаму назіраецца павелічэнне ТНК у сферы паслуг? Адказ патлумачце. 2. Чаму Кітай заняў пазіцыю лідара па колькасці ТНК? Адказ абгрунтуйце. 3. З дапамогай дадатковых крыніц інфармацыі падрыхтуйце прэзентацыю пра найбуйнейшыя ТНК XXI ст.

Ад тэорыі да практыкі. Складзіце вусны часопіс «Геаграфія найбуйнейшых сусветных ТНК».

§ 16. Міжнародная эканамічная інтэграцыя

Успомніце. Чаму краіны ўтвараюць гандлёвыя і эканамічныя саюзы? Якія вядучыя інтэграцыйныя аб'яднанні існуюць у свеце? Якое іх значэнне? Якія асноўныя мэты стварэння Еўрапейскага саюза, СНД?

Для чаго мы гэта вывучаем? Чаму ў цяперашні час ствараюцца інтэграцыйныя аб'яднанні паміж краінамі? Па якой прычыне найбольшая колькасць інтэграцыйных аб'яднанняў узнікае ў краінах, якія развіваюцца?

Перадумовы і стадыі міжнароднай эканамічнай інтэграцыі. На пэўных этапах развіцця сусветнай гаспадаркі краіны ўзаемадзейнічаюць паміж сабой не толькі ў межах міжнароднага геаграфічнага падзелу працы, але і шляхам стварэння паміж сабой аб'яднанняў эканамічнага характару. Адной з праяў інтэрнацыяналізацыі сусветнай гаспадаркі з'яўляецца міжнародная эканамічная інтэграцыя.

Міжнародная эканамічная інтэграцыя — найвышэйшая ступень інтэрнацыяналізацыі, пры якой адбываецца зрошчванне нацыянальных гаспадарак на аснове глыбокіх устойлівых узаемасувязей і падзелу працы і фарміруецца агульная прастора з адзінай валютна-фінансавай, прававой сістэмай і каардынацыяй эканамічнай палітыкі дзяржаў.

Для развіцця інтэграцыйных працэсаў паміж краінамі існуе шэраг перадумоў (мал. 117). У апошнія гады па прычыне фарміравання інтэграцыйных аб'яднанняў паміж рэгіёнамі зніжаецца значэнне геаграфічнай блізкасці краін — удзельніц інтэграцыі.

1. Адносна высокі ўзровень эканамічнага развіцця, каб вытрымліваць канкурэнцыю з іншымі краінамі па вытворчасці тавараў і паслуг
2. Прыкладна аднолькавы ўзровень эканамічнага развіцця, інакш перавагі будзе атрымліваць больш развітая краіна на шкоду менш развітым
3. Падобныя палітычныя сістэмы і агульныя гістарычныя і культурныя традыцыі
4. Геаграфічная блізкасць краін

Мал. 117. Перадумовы міжнароднай эканамічнай інтэграцыі

Кожная краіна ў выніку эканамічнай інтэграцыі атрымлівае перавагі. *Асноўнымі перавагамі* ад утварэння паміж краінамі эканамічнага інтэграцыйнага аб'яднання выступаюць:

- больш шырокі доступ да розных рэсурсаў (фінансавых, прыродных, працоўных);
- магчымасць вырабляць і прадаваць тавары і паслугі ў большым аб'ёме ў разліку на больш ёмісты рынак спажывання ўсяго інтэграцыйнага аб'яднання;
- стварэнне для ўдзельнікаў аб'яднання больш выгадных умоў гандлю паміж сабой у параўнанні з іншымі дзяржавамі;
- магчымасць вырашыць сумесна сацыяльныя праблемы (напрыклад, беспрацоўе) за кошт працаўладкавання працоўнай сілы ўнутры аб'яднання. У выніку ў краінах адбываецца больш хуткі рост эканамічнага развіцця.

Аднак ад інтэграцыі краіны могуць мець і *выдаткі*. Напрыклад, у выніку стварэння больш спрыяльных умоў узаемага гандлю і адмены мытных пошлін краіна — удзельніца аб'яднання будзе атрымліваць менш паступленняў у свой бюджэт. Больш рацыянальнае і выгаднае для інтэграцыйнага аб'яднання размяшчэнне вытворчасцей, змяненне спецыялізацыі можа прывесці да скарачэння працоўных месцаў і закрыцця асобных прадпрыемстваў. У цэлым перавагі эканамічнай інтэграцыі перакрываюць выдаткі.

Паразважаем. Калі XVII — першая палова XX ст. сталі эпохай фарміравання незалежных нацыянальных дзяржаў, то ў другой палове XX ст. пачаўся адваротны працэс. Гэтая тэндэнцыя спачатку (з 1950-х гг.) атрымала развіццё толькі ў Еўропе, але затым (з 1960-х гг.) распаўсюдзілася і на іншыя рэгіёны. Як вы думаеце, чаму?

У залежнасці ад узаемадзеяння паміж краінамі вылучаюць шэсць стадыяў эканамічнай інтэграцыі (мал. 118). На першай стадыі ўтвараюцца зоны пэўных гандлёвых дамоўленасцей паміж краінамі, або зоны прэферэнцый. *Прэферэнцыйная зона* аб'ядноўвае краіны, ва ўзаемным гандлі якіх паніжаны або адменены мытныя пошліны на пэўныя тавары.

Другой стадыяй эканамічнай інтэграцыі з'яўляецца зона свабоднага гандлю — аб'яднанне краін з мэтай ліквідацыі мытных пошлін і колькасных абмежаванняў ва ўзаемным гандлі, але з захаваннем іх самастойнасці ў правядзенні знешнегандлёвай палітыкі ў дачыненні да краін-няўдзельніц.

1. Прэферэнцыйная зона

2. Зона свабоднага гандлю

3. Мытны саюз

4. Агульны рынак

5. Эканамічны і валютны саюз

6. Поўная інтэграцыя

Мал. 118. Стадыі эканамічнай інтэграцыі

У свеце цікавага. Напрыклад, у 1960 г. была ўтвораная Еўрапейская асацыяцыя свабоднага гандлю (ЕАСГ); у 1984 г. — Арганізацыя Азіяцка-Ціхаакіянскага эканамічнага супрацоўніцтва; у 1994 г. — Паўночнаамерыканская зона свабоднага гандлю (НАФТА), з 2020 г. — Пагадненне ЗША, Канады і Мексікі (ЮСМКА).

На трэцяй стадыі адбываецца ўтварэнне *мытнага саюза*. Ён прадугледжвае адначасова з функцыянаваннем зоны свабоднага гандлю ўстанаўленне адзіных гандлёвых

тарыфаў у дачыненні да трэціх краін. Напрыклад, у 1969 г. быў утвораны Паўднёва-Афрыканскі мытны саюз, у 1995 г. сярод краін СНД быў створаны Мытны саюз, які аб'яднаў Расію, Беларусь, Казахстан і Кіргізію.

У свеце цікавага. Першыя мытныя саюзы з'явіліся яшчэ ў XIX ст. (напрыклад, германскі мытны саюз Zollverein, які аб'ядноўваў у 1834–1871 гг. шэраг дзяржаў). Напярэдадні Другой сусветнай вайны функцыянавала больш за 15 мытных саюзаў.

Чацвёртай стадыяй выступае *агульны рынак*. Для яго разам з прыкметамі мытнага саюза характэрнае фарміраванне прынцыпу «чатырох свабод», г. зн. свабоднага пе-рмяшчэння капіталаў, тавараў, паслуг і працоўных рэсурсаў.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. У 1960 г. быў утвораны Цэнтральнаамерыканскі агульны рынак, у 1969 г. — Андскі агульны рынак, у 1975 г. — Карыбскі агульны рынак (КАРЫКОМ), які аб'яднаў гаспадаркі астраўных дзяржаў рэгіёна.

На пятай стадыі краіны аб'ядноўваюцца ў *эканамічны і валютны саюз*. Для яго на-раўне з прынцыпам «чатырох свабод» характэрная адзіная сацыяльная, эканамічная і гандлёвая палітыка; мяркуецца ўвядзенне адзінай валюты. Напрыклад, Еўрапейская эканамічная супольнасць — папярэднік сучаснага Еўрапейскага саюза — у 1957 г. бы-ла ўтвораная як эканамічны саюз. У 1975 г. быў створаны эканамічны саюз ЭКОВАС — эканамічная супольнасць дзяржаў Заходняй Афрыкі.

Паразважаем. Інтэграцыйныя аб'яднанні дазваляюць краінам сумесна вырашаць гла-бальныя задачы і павышаць узровень свайго развіцця. Ці можа адна дзяржава быць членам некалькіх інтэграцыйных аб'яднанняў?

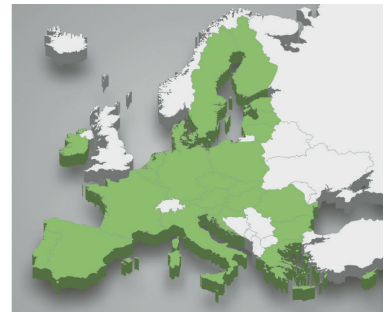
Заклучнай стадыяй выступае *поўная* (эканамічная і палітычная) *інтэграцыя*. Яе фарміраванне магчымае пры існаванні адзінага валютнага, эканамічнага і палітыч-нага саюза, правядзенні агульнай знешняй палітыкі, увядзенні адзінага грама-дзянства, стварэнні наддзяржаўных органаў кіравання і ліквідацыі дзяржаўных меж.

Эканамічная інтэграцыя прадстаўленая ў дзвюх асноўных формах — *рэгіяналь-най і галіновай*. Рэгіянальная інтэграцыя з'яўляецца найбольш распаўсюджанай у су-часным свеце. Прыкладамі рэгіянальных эканамічных аб'яднанняў выступаюць на-раўне з Еўрапейскім саюзам, напрыклад, Асацыяцыя дзяржаў Паўднёва-Усходняй Азіі (АСЕАН), Азіяцка-Ціхаакіянская эканамічная супольнасць (АЦЭС) і інш. Сярод галіно-вых інтэграцыйных аб'яднанняў прыметную ролю ў сусветнай гаспадарцы адыгры-вае Арганізацыя краін — экспартэраў нафты (АПЕК), створаная ў 1960 г. для ўніфіка-цыі нафтавай палітыкі краін-удзельніц.

Свет і Беларусь. «Моцныя суверэнныя дзяржавы — моцны саюз» (Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнка). З гэтага складаецца формула поспеху любых міждзяржаўных аб'яднанняў. Рэспубліка Беларусь і Расійская Федэрацыя з'яўляюцца дзяржавамі — удзельніцамі Дагавора аб стварэнні Саюзнай дзяржавы, які дзейнічае з 1999 г. Беларусь і Расія з'яўляюцца адна для адной найважнейшымі гандлёва-эканамічнымі партнёрамі. Беларусь і Расія эфектыўна развіваюць супрацоўніцтва ў такіх сферах, як энергетыка, транспарт, прамысловая кааперацыя. У 2022 г. пачатая рэалізацыя сумесных праектаў па выпуску імпартазамышчальнай прадукцыі на базе флагманаў беларускай прамысловасці. Якія перавагі мае Рэспубліка Беларусь як член Саюзнай дзяржавы? Адказ абгрунтаваць.

Вядучыя эканамічныя інтэграцыйныя аб'яднанні свету і іх роля ў развіцці сучаснай сусветнай гаспадаркі. Сучасныя вядучыя інтэграцыйныя аб'яднанні свету прадстаўлены ў галоўных цэнтрах сусветнага гаспадаркі — Еўропе і Паўночнай Амерыцы. У еўрапейскім рэгіёне галоўным інтэграцыйным аб'яднаннем выступае **Еўрапейскі саюз** (ЕС), які знаходзіцца на стадыі эканамічнай і палітычнай інтэграцыі. У яго склад уваходзяць 27 дзяржаў (мал. 119).

Мал. 119. Краіны Еўрапейскага саюза

У 2023 г. на долю краін ЕС прыходзілася 5,6 % насельніцтва свету і 14,7 % валавога сусветнага прадукту. Гадавы даход на душу насельніцтва ў краінах ЕС складае 62,3 тыс. дол. ЗША.

У пачатку XXI ст., нягледзячы на поспехі, якія дасягнуў ЕС у галіне інтэграцыі, азначыўся шэраг праблем, звязаных з павелічэннем разрыву ва ўзроўні сацыяльна-эканамічнага развіцця краін-членаў. Гэта прывяло да міграцыі працоўных рэсурсаў з менш развітых у больш развітых дзяржавы ЕС, да абвастрэння сацыяльных і эканамічных праблем.

У Паўночнай Амерыцы вядучым інтэграцыйным аб'яднаннем выступае **ЮСМКА** — Пагадненне ЗША, Мексікі і Канады. Па некаторых эканамічных паказчыках гэта аб'яднанне ў цяперашні час аспярэджвае ЕС. ЮСМКА засяроджвае 6,3 % сусветнага насельніцтва, вырабляе 18 % сусветнага валавога прадукту. Па паказчыках долі ў міжнародным гандлі гэтае аб'яднанне саступае ЕС. Вызначальная роля ў аб'яднанні належыць ЗША.

Важную ролю ў эканамічнай інтэграцыі Лацінскай Амерыкі адыгрывае Паўднёваамерыканскі агульны рынак — **МЕРКАСУР** (мал. 120). Заснаваная ў 1991 г.,

Мал. 120. Лагатып МЕРКАСУР

Мал. 121. Краіны МЕРКАСУР

Мал. 122. Лагатып АСЕАН

арганізацыя ў цяперашні час аб'ядноўвае пяць дзяржаў: Аргенціну, Бразілію, Уругвай, Парагвай і Балівію (мал. 121). На сёння МЕРКАСУР вырабляе каля 3,3 % сусветнага валавога прадукту і 1,6 % — сусветнага знешнегандлёвага абароту. На пачатку XXI ст. арганізацыя адчувае шэраг цяжкасцей у развіцці. Гэта звязана з павелічэннем разрыву ва ўзроўні даходаў насельніцтва.

У апошнія гады ў сусветнай гаспадарцы павялічваецца роля рэгіянальных інтэграцыйных аб'яднанняў краін Азіі. Сярод іх узмацняецца значнасць *Асацыяцыі дзяржаў Паўднёва-Усходняй Азіі* (АСЕАН) (мал. 122). Гэта палітычная, эканамічная і культурная рэгіянальная міжурадавая арганізацыя 11 краін была ўтвораная ў 1967 г. Непасрэдна ля вытокаў стварэння арганізацыі знаходзіліся Інданезія, Малайзія, Сінгапур, Тайланд і Філіпіны. Пазней далучыліся Бруней, В'етнам, Лаос, М'янма, Камбоджа, Усходні Тымор. Асноўнымі мэтамі арганізацыі з'яўляюцца: усталяванне

міру і стабільнасці ў рэгіёне праз прыхільнасць прынцыпам Статута ААН; паскарэнне эканамічнага, сацыяльнага і культурнага развіцця яе дзяржаў-членаў на аснове супрацоўніцтва і ўзаемадапамогі; падтрыманне ўзаемавыгаднага супрацоўніцтва з агульнымі і рэгіянальнымі міжнароднымі арганізацыямі, якія маюць падобныя мэты.

Свет і Беларусь. Важны напрамак шматвектарнай знешнепалітычнай палітыкі Беларусі — развіццё супрацоўніцтва з дзяржавамі Паўднёвай, Усходняй і Паўднёва-Усходняй Азіі. Азіяцкі рэгіён з'яўляецца безумоўным прыярытэтам для Беларусі, у першую чаргу як перспектыўны рынак, які хутка пашыраецца. Рэспубліка Беларусь з 2011 г. мае статус назіральніка пры Міжпарламенцкай асамблеі АСЕАН. Якія канкурэнтныя прамысловыя тавары і паслугі наша краіна можа экспартаваць у краіны Паўднёва-Усходняй Азіі з улікам іх гаспадарчай спецыялізацыі?

Насельніцтва краін — членаў АСЕАН у 2023 г. склала 667 млн чал., ВУП дасягнуў 9,731 трлн дол. ЗША.

Важную ролю ў міжнароднай эканамічнай інтэграцыі свету адыгрываюць *міждзяржаўныя аб'яднанні краін*. Адным з такіх аб'яднанняў з'яўляецца група краін *БРІКС*, у якую з 2009 г. у якасці асноўных краін уваходзілі Бразілія, Расія, Індыя, Кітай і ПАР. У цяперашні час адбываецца колькаснае пашырэнне ўдзельнікаў дадзенай групы. У сучасных геапалітычных умовах БРІКС з'яўляецца аўтарытэтнай міжнароднай пляцоўкай, якая аб'ядноўвае намаганні глабальнай большасці, накіраваныя на фарміраванне сапраўднай шматпалярнасці і роўнасці ў міжнародных адносінах, пошук эфектыўных спосабаў вырашэння актуальных праблем. Члены БРІКС — гэта краіны, якія

хутка развіваюцца, з магутнай эканомікай і значнымі рэсурсамі. На іх прыпадае ў сярэднім 42 % насельніцтва свету, 26 % плошчы і больш за 30 % ВУП свету.

Табл. 10. Агульныя паказчыкі вядучых інтэграцыйных аб'яднанняў свету, 2023 г.

Вядучыя інтэграцыйныя аб'яднанні свету	Паказчыкі					
	Колькасць краін	Стадыя інтэграцыі	Колькасць насельніцтва		ВУП	
			млн чал.	Доля ў сусветнай колькасці насельніцтва, %	трлн дол. ЗША	Доля ў сусветным валавым прадукце, %
АСЕАН		Агульны рынак	692,9	8,5	3,95	3,7
Еўрапейскі саюз	27	Эканамічны саюз	447,6	5,6	18,6	17,4
ЮСМКА	3	Зона свабоднага гандлю	506,1	6,3	31,3	29,3
МЕРКАСУР	4	Агульны рынак	260,1	3,2	3,7	3,4

Табл. 11. Асноўныя эканамічныя паказчыкі вядучых інтэграцыйных аб'яднанняў свету, 2023 г.

Вядучыя інтэграцыйныя аб'яднанні свету	Паказчыкі			
	ВУП на душу насельніцтва, тыс. дол.	Доля ў аб'ёме міжнароднага гандлю, %	Экспарт тавараў і паслуг, млрд дол.	Імпарт тавараў і паслуг, млрд дол.
АСЕАН	14,3	7,4	2380	2160
Еўрапейскі саюз	41,6	30,2	9567	8976
ЮСМКА	57,2	15,7	4426	5246
МЕРКАСУР	25,8	1,6	516	470

У 2010 г. лідарамі Кітая, Расіі, Казахстана, Таджыкістана, Кыргызстана і Узбекістана была заснаваная міжнародная міжрадавая арганізацыя *Шанхайская арганізацыя супрацоўніцтва* (ШАС). Аднымі з ключавых мэт гэтага аб'яднання з'яўляюцца: умацаванне паміж дзяржавамі-членамі ўзаемнага даверу, сяброўства і добрасуседства; развіццё шматпрофільнага супрацоўніцтва з мэтай падтрымання і ўмацавання міру, бяспекі і стабільнасці ў рэгіёне, садзейнічання пабудове новага дэмакратычнага, справядлівага і рацыянальнага палітычнага і эканамічнага міжнароднага парадку. Агульная тэрыторыя краін, якія ўваходзяць

у ШАС, складае больш за 35 млн км², гэта значыць 65 % тэрыторыі Еўразіі. Агульная колькасць насельніцтва краін ШАС каля 3,5 млрд чал. (па даных за 2022 г.).

Свет і Беларусь. Рэспубліка Беларусь з 2024 г. афіцыйна стала краінай — партнёрам БРІКС. Статус партнёра адкрывае дадатковыя магчымасці для гандлю і інвестыцый, што асабліва важна для Беларусі, якая імкнецца дыверсіфікаваць свае эканамічныя сувязі. У ШАС Рэспубліка Беларусь з 2010 г. у статусе партнёра па дыялогу, з 2015 г. — у статусе назіральніка, з 2024 г. — у статусе паўнапраўнага члена. 4 ліпеня 2024 г. на саміце ў Астане Беларусь стала дзясятым па ліку паўнапраўным членам «сям'і ШАС». Параважайце, якія эканамічныя перавагі для Беларусі адкрывае ўдзел у гэтых аб'яднаннях.

Падвядзём вынікі. Міжнародная эканамічная інтэграцыя — гэта ... Асноўнымі перавагамі інтэграцыі з'яўляюцца ... Вылучаюць шэсць стадыяў эканамічнай інтэграцыі. Галоўнымі інтэграцыйнымі аб'яднаннямі з'яўляюцца: у Еўропе — Еўрапейскі саюз, у Азіі — АСЕАН.

Праверым свае веды. 1. Якія ўмовы неабходныя для ўдзелу краін у інтэграцыйных працэсах? 2. Якія выгады атрымае краіна ад інтэграцыі? 3. З якімі эканамічнымі праблемамі краіна сутыкаецца пры інтэграцыі? 4. Чым адрозніваецца мытны саюз ад агульнага рынку? 5. Чым адрозніваецца зона свабоднага гандлю ад агульнага рынку? 6. Якія прыкметы поўнай інтэграцыі адсутнічаюць у Еўрапейскім саюзе? 7. Якія існуюць асноўныя формы эканамічнай інтэграцыі? 8. Ці прадстаўленая поўная інтэграцыя ў сучасным свеце?

Ад простага да складанага. 1. З дапамогай дадатковых крыніц інфармацыі падрыхтуйце паведамленне пра найбуйнейшыя інтэграцыйныя аб'яднанні свету. 2. Абмяркуйце тэму «Плюсы і мінусы міжнароднай інтэграцыі».

Ад тэорыі да практыкі. 1. Закончыце фразы.

- Зоны свабоднага гандлю ствараюцца з мэтай
 - Перавагай мытнага саюза з'яўляецца
 - Агульны рынак спрыяе свабоднаму перамяшчэнню ..., ..., ...,
2. З дапамогай дадатковых крыніц інфармацыі падрыхтуйце паведамленне пра найбуйнейшыя інтэграцыйныя аб'яднанні свету.
3. Запоўніце ў шшытку табліцу, выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі.

Інтэграцыйныя аб'яднанні свету

Назва	Штаб-кватэра	Год стварэння	Мэта стварэння	Краіны-ўдзельніцы

§ 16-1. Навукова-тэхнічны прагрэс і яго роля ў развіцці сусветнай гаспадаркі

П § 16-1

Успомніце. Назавіце найбольш значныя навуковыя дасягненні ў прамысловасці і сельскай гаспадарцы. У якіх краінах адбыліся галоўныя навуковыя адкрыцці і чым гэта можна растлумачыць?

Асноўныя напрамкі НТР. Развіццё чалавечай цывілізацыі ад неаліту да нашых дзён, засваенне новых ведаў, тэхналогій і іх укараненне ў галіны сусветнай гаспадаркі непарыўна звязаныя з навукова-тэхнічным прагрэсам. Пры гэтым у гісторыі ёсць перыяды, калі колькасць новых вынаходстваў пераходзіла ў якасць і ў грамадскай вытворчасці ўзнікала рэвалюцыйныя пераўтварэнні.

Навукова-тэхнічны прагрэс (НТП) — гэта бесперапынны працэс укаранення новай тэхнікі і тэхналогій у гаспадарку на аснове дасягненняў і рэалізацыі навуковых ведаў з мэтай павышэння эфектыўнасці і якасці вытворчых працэсаў і задавальнення патрэбнасцей грамадства.

У постындустрыяльны перыяд укаранёныя ў вытворчасць новыя распрацоўкі атрымалі назву інвацыій.

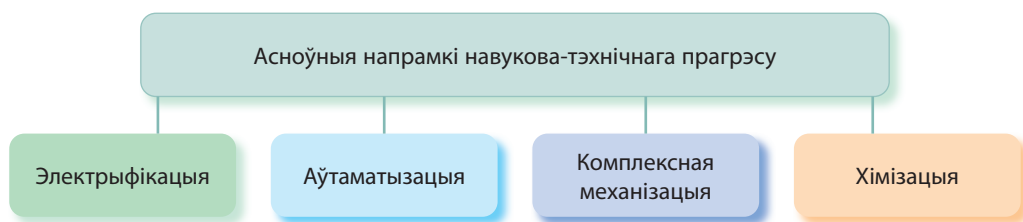
Навукова-тэхнічны прагрэс непарыўна звязаны з узнікненнем і развіццём буйной машынай вытворчасці. Ён дазволіў выкарыстоўваць прыродныя рэсурсы для патрэб гаспадаркі, пераўтварыць вытворчасць у тэхналагічны працэс свядомага прымянення адкрыццяў навук. З умацаваннем узаемасувязі буйной машынай вытворчасці з навукай і тэхнікай у канцы XIX–XX стст. хутка пашыраліся асаблівыя віды навуковых даследаванняў, якія былі накіраваныя на ўкараненне навуковых ідэй у новыя тэхналогіі. У выніку навука ўсё больш поўна ператваралася ў непасрэдную прадукцыйную сілу.

Навукова-тэхнічны прагрэс мае дзве асноўныя формы: *эвалюцыйную* і *рэвалюцыйную*, якія азначаюць або параўнальна павольнае і частковае тэхналагічнае ўдасканаленне вытворчасці, або хуткае і інтэнсіўнае.

Свет і Беларусь. Асаблівасцю навукова-тэхнічнай рэвалюцыі ў БССР было хуткае павелічэнне колькасці навукова-даследчых устаноў і агульнай колькасці занятых у сферы навукі. Высокія тэмпы развіцця машынабудаўнічай, металапрацоўчай і радыётэхнічнай галін прамысловасці Беларусі актывізавалі даследаванні ў сферы фізіка-матэматычных і тэхнічных навук. Прадугледжвалася развіццё гэтых галін прамысловасці апераджальнымі тэмпамі, бо яны забяспечвалі тэхнічны прагрэс усёй народнай гаспадаркі.

Асноўнымі напрамкамі НТП з'яўляюцца электрыфікацыя, комплексная механізацыя, аўтаматызацыя і хімізацыя вытворчасці. Электрыфікацыя — гэта працэс масавага выкарыстання электраэнергіі ў вытворчасці і побыце. Комплексная механізацыя і аўтаматызацыя вытворчасці — гэта працэс замены ручной працы сістэмай машын, апаратаў, прыбораў на ўсіх участках вытворчасці. Гэты працэс суправаджаецца пераходам ад ручной працы да частковай, малой і комплекснай механізацыі і далей да вышэйшай формы механізацыі — аўтаматызацыі. Хімізацыя вытворчасці — працэс вытворчасці і прымянення хімічных матэрыялаў, а таксама ўкараненне хімічных метадаў і працэсаў у тэхналогію (мал. 122-1).

Мал. 122-1. Асноўныя напрамкі НТП

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Для развіцця навукова-тэхнічнага прагрэсу ў свеце неабходныя выдаткі на навуковыя распрацоўкі і наяўнасць высокакваліфікаваных даследчыкаў і вучоных. Найбольшай доляй выдаткаў на навукова-даследчыя распрацоўкі характарызуе Ізраіль, Фінляндыя і Швецыя. Найбольшая колькасць даследчыкаў у разліку на 1 млн чал. сканцэнтраваная ў Фінляндыі (7647), Даніі (6390), Аўстрыі і Канадзе (па 6000). Найбольшая доля жанчын сярод даследчыкаў прадстаўленая ў краінах Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, Паўднёва-Усходняй Азіі і шэрагу дзяржаў Паўднёвай Амерыкі.

Для НТП характэрныя наступныя *прыкметы*: 1) распрацоўка і шырокае выкарыстанне прынцыпова новых машын, якія працуюць у аўтаматычным рэжыме; 2) стварэнне і развіццё якасна новых тэхналогій вытворчасці; 3) адкрыццё і выкарыстанне новых відаў і крыніц энергіі; 4) стварэнне і шырокае выкарыстанне новых відаў матэрыялаў; 5) шырокае развіццё аўтаматызацыі вытворчых працэсаў на базе выкарыстання станкоў з праграмным кіраваннем, прамысловых робатаў. У цэлым НТП праяўляецца ў сусветнай гаспадарцы комплексна і сістэмна ў рамках трыяды ўзаемасувязей «навука — тэхніка — вытворчасць».

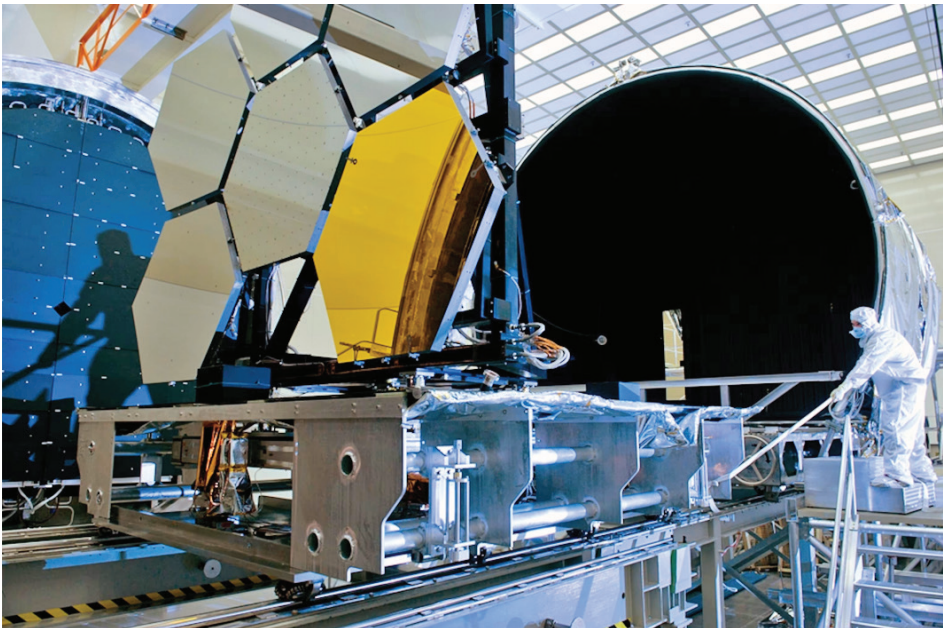

Навукова-тэхнічная рэвалюцыя (НТР) — карэнныя пераўтварэнні ў сістэме навуковых ведаў і ў тэхніцы, якія адбываюцца ў непарыўнай сувязі з гістарычным працэсам развіцця чалавечага грамадства.

У гісторыі развіцця чалавецтва вылучаюць тры асноўныя навукова-тэхнічныя рэвалюцыі. *Першая НТР* была звязаная з прамысловымі пераваротамі ў шэрагу краін у XVIII–XIX стст. У выніку адбыўся рэвалюцыйны пераход ад ручной мануфактурнай працы да буйной машынай вытворчасці. Сімвалам першай НТР з’яўляецца паравая машына.

У сярэдзіне XX ст. зноў адбыўся якасны скачок у сусветнай гаспадарцы, які характарызаваўся пераходам «ад стагоддзя пары да стагоддзя электраэнергіі» і атрымаў назву *другой НТР*. Асноўнымі навуковымі вынаходствамі і адкрыццямі ў 1950–1960-х гг., якія аказалі значны ўплыў на развіццё ўсіх галін сусветнай гаспадаркі, сталі аўтамабіль, новыя спосабы атрымання чыгуну і сталі, з’яўленне хімічных угнаенняў, выкарыстанне радыёхвал, рэнтгенаўскага выпраменьвання, лазернай тэхнікі, запуск штучнага спадарожніка Зямлі, эксперыментальная АЭС у СССР і інш.

Апошнюю чвэрць XX — пачатак XXI ст. у развіцці сусветнай гаспадаркі называюць *трэцяй НТР*. Яна характарызалася яшчэ больш рэвалюцыйнымі навуковымі адкрыццямі, якія шмат у чым вызначылі пераход да постындустрыяльнай стадыі развіцця. Асноўнымі напрамкамі дадзенага перыяду, якія праніклі ва ўсе сферы сусветнай гаспадаркі, былі электронізацыя, комплексная аўтаматызацыя, развіццё біятэхналогій, робатабудаванне, вытворчасць новых канструкцыйных матэрыялаў і касманаўтыка (мал. 122-2).

Мал. 122-2. Выпрабаванне касмічнага тэлескопа

У свеце цікавага. Развіццё біятэхналогій у свеце пачалося з вытворчасці мікрабіялагічных вытворчасцей (брадзільная — у хлебапячэнні, вінаробстве, сыраварэнні, атрыманні малочнакіслых прадуктаў і г. д.). Цяпер аснову біятэхналогій складаюць генетычная і клеткавая інжынерыя. Сучасныя біятэхналогіі маюць пяць асноўных абласцей прымянення: 1) павышэнне прадукцыйнасці сельскагаспадарчай вытворчасці; 2) пашырэнне магчымасцей атрымання прадуктаў харчавання; 3) павелічэнне энергетычных рэсурсаў; 4) атрыманне новых лекавых сродкаў; 5) абарона навакольнага асяроддзя біятэхналагічнымі метадамі. Асноўнымі геаграфічнымі цэнтрамі развіцця сучасных біятэхналогій свету з'яўляюцца: сярод развітых краін — ЗША, Японія, Германія, Францыя, Вялікабрытанія; сярод краін, якія развіваюцца, — Бразілія, Аргенціна, Кітай, Індыя.

Трэцюю НТР часам называюць *інфармацыйна-тэхнічнай рэвалюцыяй*, таму што галоўным яе дасягненнем выступае інфарматызацыя сусветнай гаспадаркі, звязаная не толькі з трыма ўнікальнымі навуковымі вынаходствамі: персанальным камп'ютарам, інтэрнэтам і мабільнай сувяззю — але і іх укараненнем і хуткім распаўсюджваннем. Самастойным напрамкам сучаснай НТР выступаюць нанатэхналогіі.

У сусветнай гаспадарцы вялікае значэнне маюць навукова-тэхнічны прагрэс і вынаходствы навукова-тэхнічных рэвалюцый. Іх распаўсюджванне мае паўсюдны геаграфічны ахоп і ўсеагульны ахоп галін сусветнай гаспадаркі. Як правіла, развітыя краіны з'яўляюцца асноўнымі распрацоўшчыкамі новых навуковых тэхналогій, у той час як распаўсюджванне іх адбываецца як у развітых краінах, так і ў краінах, якія развіваюцца.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. У цяперашні час развітыя краіны аб'ядноўваюцца паміж сабой для ажыццяўлення сумесных даследаванняў і навуковых распрацовак у самых перадавых галінах постындустрыяльнага грамадства. Напрыклад, па ініцыятыве Германіі ў свеце рэалізуецца праграма Глобальнай мабільнай тэлефоннай сувязі, якая дае магчымасць забяспечыць паўсюдны тэледоступ да любых абанентаў і інфармацыйна-аналітычных рэсурсаў глабальнай сеткі з персанальнага мабільнага тэлефона, а таксама магчымасць правядзення аддаленых тэлеканферэнцый. У Японіі рэалізуюцца распрацоўкі ў галіне бескантактавай ідэнтыфікацыі асобы і г. д. Разам з тым у шэрагу краін з пераходнай эканомікай таксама ажыццяўляюцца навуковыя распрацоўкі, якія затым атрымліваюць распаўсюджванне па ўсім свеце. Напрыклад, такія распрацоўкі ў сферы інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій, як месенджары Skype, WhatsApp, Telegram, WeChat — бясплатныя дадаткі, якія забяспечваюць тэкставую, галасавую і відэасувязь праз інтэрнэт паміж камп'ютарамі і смартфонамі. Адной з краін распрацоўшчыкаў Viber — дадатку для смартфонаў і ноўтбукаў, які дазваляе таксама ажыццяўляць бясплатныя званкі праз інтэрнэт і перадаваць тэкставыя паведамленні, карцінкі, відэа- і аўдыяпаведамленні, — з'яўляецца Беларусь.

Уплыў навукова-даследчых і доследна-канструктарскіх работ (НДДКР) на галіновую і тэрытарыяльную структуру сусветнай гаспадаркі. Высокатэхналагічныя галіны і віды эканамічнай дзейнасці. Вынікі навукова-тэхнічнай рэвалюцыі ўплываюць на галіновую структуру сусветнай гаспадаркі.

У *прамысловасці* ў цяперашні час найбольш хуткімі тэмпамі развіваюцца і ўкараняюцца новыя распрацоўкі ў хімічнай галіне. Прыкладамі выступае вытворчасць новых відаў *хімічных валокнаў і нітак* (лайкра, спандэкс, мікрафібра, новыя пакаленні ўцяпляльнікаў — тынсулейт); *прэпаратаў бытавой хіміі* (звышактыўныя ачышчальнікі забруджванняў, выдаляльнікі тлушчу, асвяжальнікі паветра); *касметыкі і парфумерыі* (антыўзроставыя прэпараты, ачышчальныя сродкі, гелевыя формы сродкаў гігіены); *лекавых прэпаратаў* (супрацьвірусныя сродкі, імунамадулятары, біялагічна актыўныя дабаўкі).

У металургічнай галіне ўкаранёная тэхналогія бесперапыннага ліцця сталі. У горназдабыўной прамысловасці адным з прыкладаў выступае магчымасць свідравання марскіх нафтавых і газавых свідравін з платформ, якія плаваюць. Прыкметныя змены адбываюцца ў аўтамабілебудаванні, дзе на зборачных работах выкарыстоўваюцца прамысловыя робаты, а сучасны легкавы аўтамабіль камплектуецца сістэмай электроннага кіравання, новымі матэрыяламі каркаса і салона, выкарыстоўваюць гібрыдныя віды паліва. У вытворчасці самалётаў частка металічных дэталей замяняецца больш трывалымі і лёгкімі вугляпластыкамі; замест поршневых рухавікоў выкарыстоўваюцца рэактыўныя, што дазваляе пераходзіць на звышгукавыя хуткасці палётаў. У харчовай прамысловасці ў цяперашні час актыўна прымяняюцца розныя віды кансервантаў, харчасмакавыя дабаўкі, араматызатары і ўзмацняльнікі смаку, якія павялічваюць тэрміны прыдатнасці прадуктаў і замяняюць дарагія натуральныя кампаненты.

У *сельскай гаспадарцы* адбываецца ўкараненне новых тэхналогій апрацоўкі глебы, заснаваных на бесплужным земляробстве. Выкарыстоўваецца кропельны паліў, атрымлівае развіццё гідрапоніка, якая дазваляе вырошчваць расліны без глебы. Для павелічэння ўраджайнасці сельскагаспадарчых культур, павышэння іх устойлівасці да шкоднікаў, росту прадукцыйнасці жывёлагадоўлі распрацоўваюцца і ўкараняюцца ў вытворчасць генетычна мадыфікаваныя арганізмы (ГМА), стымулятары росту. Разам з гэтым у развітых краінах атрымлівае развіццё арганічнае сельская гаспадарка са свядомай адмовай выкарыстання хімікатаў, угнаенняў, рэгулятараў росту раслін і кармавых дабавак.

У *транспарце* найноўшымі распрацоўкамі з'яўляюцца выкарыстанне чыгуначных цягнікоў на магнітных падушках (маглеў). У аўтамабільным транспарце ўкараняюцца распрацоўкі паляпшэння якасці аўтамагістралей і інш. У водным транспарце з'яўляюцца новыя віды суднаў — навукова-даследчыя плывучыя базы, плывучыя рыбакансервавыя заводы, круізныя лайнеры і інш. У паветраным транспарце — павялічваюцца хуткасць, пасажыра- і грузаёмкасць суднаў.

Найбольшы ўплыў трэцяя НТП аказала на *сферу паслуг*. Распаўсюджанне інтэрнэту і інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій закрнула ўсе яе падгаліны: гандаль, турызм, фінансавыя і банкаўскія паслугі, культурныя паслугі, камунальнае абслугоўванне насельніцтва. Атрымалі масавае развіццё інтэрнэт-гандаль, анлайн-браніраванне падарожжаў, гасцініц, білетаў, заказ транспарту, паштовых паслуг, аплата паслуг з выкарыстаннем банкаўскіх карт. З'явіліся магчымасці бесправдавой тэлефоннай сувязі паміж людзьмі розных краін і кантынентаў праз мабільную сувязь. Лічбавыя тэхналогіі карэнным чынам змянілі класічныя спосабы апрацоўкі фота-, аўдыя- і відэа-матэрыялаў.

Развіццё навукова-тэхнічнага прагрэсу прывяло да з'яўлення ў сусветнай гаспадарцы новых галін і відаў эканамічнай дзейнасці, якія патрабуюць значных затрат на навуковыя распрацоўкі. Яны атрымалі назву «галіны высокіх тэхналогій». Згодна з Міжнароднай стандартнай галіновай класіфікацыяй да іх адносяць у абагульненым выглядзе пяць асноўных відаў эканамічнай дзейнасці (мал. 122-3). Найбольшае развіццё яны атрымліваюць у высока развітых краінах (напрыклад, ЗША, Францыя, Германія, Японія) і ў некаторых краінах, якія развіваюцца (напрыклад, Рэспубліка Карэя, Кітай).

1. Вытворчасць самалётаў і касмічных апаратаў
2. Фармацэўтыка
3. Офіснае і камп'ютарнае абсталяванне
4. Электроніка і тэлекамунікацыйнае абсталяванне
5. Высокадакладныя, медыцынскія, аптычныя прыборы

Мал. 122-3. Склад галін і відаў эканамічнай дзейнасці высокіх тэхналогій

Падвядзём вынікі. Навукова-тэхнічны прагрэс непарыўна звязаны з узнікненнем і развіццём буйной машыннай вытворчасці. Асноўнымі напрамкамі НТП з'яўляюцца электрыфікацыя, комплекснае механізаванне, аўтаматызацыя вытворчасці і хімізацыя вытворчасці. Сучаснымі напрамкамі НТП выступаюць інфарматызацыя сусветнай гаспадаркі і развіццё нанатэхналогій. Развіццё НТП прывяло да з'яўлення ў сусветнай гаспадарцы галіны высокіх тэхналогій.

Праверым свае веды. 1. У чым заключаюцца падабенствы і адрозненні НТП і НТР? 2. Якія існуюць асноўныя напрамкі навукова-тэхнічнага прагрэсу і чым яны тлумачацца? 3. Якія асноўныя навуковыя напрамкі першай, другой і трэцяй НТР вы ведаеце? Якія асноўныя географічныя цэнтры развіцця гэтых напрамкаў? 4. Назавіце прынцыповыя адрозненні трэцяй НТР ад усіх папярэдніх. 5. Якія галіны і віды эканамічнай дзейнасці адносяць да высокіх тэхналогій? У якіх краінах яны атрымліваюць найбольшае развіццё?

Ад простага да складанага. 1. Пералічыце новыя распрацоўкі ў галінах прамысловасці і растлумачце іх уплыў на развіццё асобных галін. 2. Якія асноўныя распрацоўкі ў сферы паслуг і ў чым заключаецца асаблівасць іх распаўсюджвання ў свеце? 3. Чаму ва ўмовах НТР неабходна рэфармаванне сістэмы адукацыі?

Ад тэорыі да практыкі. Як навукова-тэхнічны прагрэс паўплываў на галіновую структуру гаспадаркі Беларусі?

§ 16-2. Штучны інтэлект у сусветнай гаспадарцы

Успомніце. Чым адрозніваецца навукова-тэхнічны прагрэс ад навукова-тэхнічнай рэвалюцыі? Якія адкрыцці адбыліся ў апошнюю хвалю НТР? Чаму будучыня за інфармацыйнымі тэхналогіямі?

Уплыў штучнага інтэлекту на развіццё сусветнай гаспадаркі. Навукова-тэхнічны прагрэс у постындустрыяльную інфармацыйную эпоху характарызуецца рэвалюцыйнымі адкрыццямі. Адным з асноўных адкрыццяў з'яўляецца штучны інтэлект (ШІ).

Ідэя штучнага інтэлекту не новая і ўзыходзіць да старажытных часоў, калі ў гісторыях і легендах з'яўляліся міфічныя аўтаматы і механічныя фігуры. Аднак сапраўдны прарыў у развіцці ШІ адбыўся ў XX ст. У 1956 г. тэрмін «штучны інтэлект» быў уведзены Дж. Макараці, адным з піянераў у гэтай галіне.

Штучны інтэлект — гэта тэхналогія, якая дазваляе машынам дэманстраваць чалавекападобныя развагі і магчымасці, такія як аўтаномнае прыняцце рашэнняў. Дзякуючы асіміляцыі велізарных аб'ёмаў даных ШІ вучыцца распазнаваць маўленне, выяўляць заканамернасці і тэндэнцыі, актыўна вырашаць праблемы і прагназаваць будучыя ўмовы і падзеі.

Штучны інтэлект хоць і ўяўляе сабой міждысцыплінарную вобласць ведаў, абпіраецца ўсё ж на камп'ютарныя тэхналогіі. Важнай кропкай у яго гісторыі з'яўляецца стварэнне першых сучасных камп'ютараў з магчымасцю праграмавання. Такім стаў камп'ютар Z1 нямецкага вучонага К. Цузе (1936 г.), а першым цалкам функцыянальным лічбавым камп'ютарам стаў ENIAC, праца над якім была завершаная ў 1946 г.

У свеце ўсё ўзаемазвязанае. Матэматыка даўно лічыцца складаным прадметам для многіх студэнтаў і прафесіяналаў. Аднак з развіццём штучнага інтэлекту вырашэнне матэматычных задач стала больш даступным і эфектыўным, чым калі-небудзь раней.

Матэматычныя рашальнікі на базе ШІ выкарыстоўваюць алгарытмы і тэхнікі машыннага навучання для аналізу і рашэння складаных матэматычных ураўненняў і задач з высокай хуткасцю і дакладнасцю.

У гісторыі сусветнай гаспадаркі развіццё тэхналогіі штучнага інтэлекту можна ўмоўна падзяліць на пяць этапаў.

1. Папярэдні этап (да 1936 г.), які ўключаў фарміраванне матэматычных асноў функцыянавання вылічальных прылад, адкрыццё нейрона і даследаванне фізіялогіі мозгу.

2. Першапачатковы этап (1936–1955 гг.), які характарызаваўся з'яўленнем першых камп'ютараў сучаснай архітэктуры, распрацоўкай матэматычных асноў штучных нейронных сетак.

3. Этап «ранняя цікавасці» (1955–1974 гг.), звязаны з прыцягненнем першых інвестыцый у распрацоўку сістэм на базе штучных нейронных сетак.

4. «Зіма штучнага інтэлекту» (1974 — пачатак 1980-х гг.) — этап, які заключаўся ў падзенні цікавасці да тэхналогіі і агульным заняпадзе цікавасці да вобласці.

5. Перыяд уздыму (пачатак 1980-х гг. — цяперашні час), які характарызуецца індустрыялізацыяй штучнага інтэлекту, з'яўленнем цікавасці да праблематыкі штучнага інтэлекту ў сусветнай гаспадарцы.

Штучны інтэлект з'яўляецца адной з самых магутных тэхналогій у наш час. Гэта таксама адзін з самых хуткіх тэхналагічных прарываў за ўсю гісторыю.

Уплыў штучнага інтэлекту на развіццё галін сусветнай гаспадаркі велізарны. Ключавымі аспектамі выступаюць наступныя (мал. 122-4).

1. *Эфектыўнасць вытворчасці.* ШІ можа дапамагчы аўтаматызаваць і аптымізаваць працэсы ў прамысловасці. Гэта прыводзіць да значнага павышэння эфектыўнасці і зніжэння вытворчых затрат, паколькі задачы выконваюцца больш дакладна і хутка.

2. *Кантроль якасці прадукцыі.* Сістэмы ШІ могуць праводзіць праверкі якасці прадукцыі ў рэжыме рэальнага часу, аналізуючы выявы і даныя. Гэта дазваляе кампаніям распазнаваць і адсартоўваць няспраўныя прадукты на ранняй стадыі, што прыводзіць да павышэння якасці прадукцыі і зніжэння працэнта браку.

3. *Прагнастычнае абслугоўванне.* ШІ можа выкарыстоўвацца для маніторынгу стану машын і ранняга паведамлення пра патэнцыяльныя збоі. Гэта дазваляе кампаніям лепш планаваць працы па тэхнічным абслугоўванні, скарачаць час простоя і скарачаць выдаткі.

4. *Лагістыка і аптымізацыя ланцужка паставак.* ШІ можа дапамагчы палепшыць планаванне і аптымізацыю ланцужка паставак. Гэта дазваляе палепшыць кіраванне

Мал. 122-4. Аспекты ўплыву ШІ на развіццё галін сусветнай гаспадаркі

складам, аптымізаваць маршрутызацыю і адсочваць прадукты падчас транспарціроўкі.

5. *Распрацоўка новых прадуктаў.* ШІ можа дапамагчы кампаніям вызначыць тэндэнцыі рынку і патрэбнасці кліентаў. Аналізуючы даныя і водгукі, ШІ можа дапамагчы распрацоўваць інавацыйныя прадукты і паслугі, якія будуць паспяховыя на рынку.

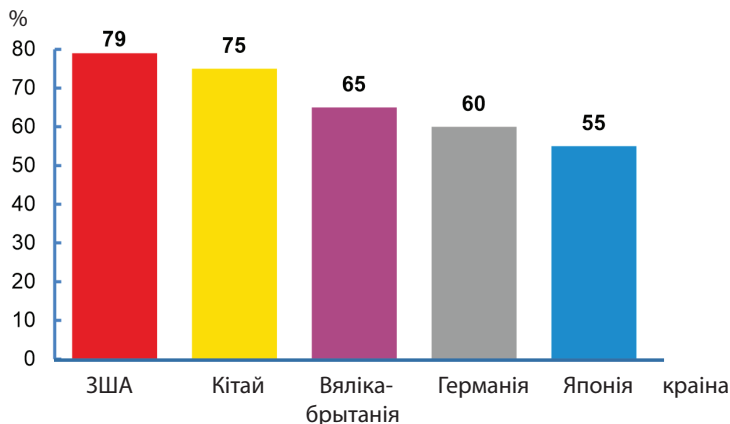
6. *Працоўная сіла і навучанне.* З укараненнем ШІ ў галіну патрабаванні да працоўнай сілы мяняюцца. З'яўляюцца новыя працоўныя месцы ў сферы распрацоўкі і інтэграцыі ШІ, у той час як некаторыя традыцыйныя задачы замяняюцца аўтаматызацыяй. Кампаніям неабходна інвеставаць у навучанне сваіх супрацоўнікаў, каб яны маглі эфектыўна выкарыстоўваць новыя тэхналогіі.

7. *Канкурэнтаздольнасць кампаніі.* Кампаніі, якія інтэгруюць ШІ ў свае працэсы на ранняй стадыі, могуць павысіць сваю канкурэнтаздольнасць. Павышэнне эфектыўнасці і інавацыі ў прадуктах могуць дапамагчы атрымаць долю рынку і павялічыць прыбытковасць.

Некаторыя сферы прымянення штучнага інтэлекту ў сусветнай гаспадарцы. У цяперашні час ШІ актыўна ўжываецца ў сусветнай гаспадарцы — ад аховы здароўя да фінансаў. Ніжэй мы разгледзім некалькі найбольш паспяховых прыкладаў.

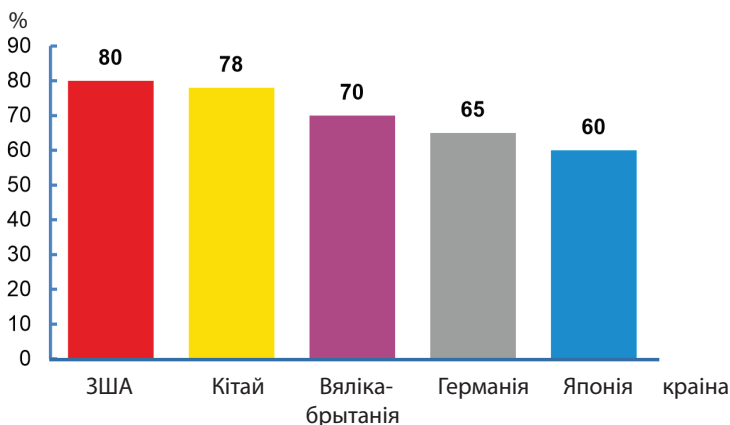
1. *ШІ ў ахове здароўя: рэвалюцыя ў доглядзе пацыентаў.* Штучны інтэлект аптымізуе догляд пацыентаў, праводзіць дыягностыку, плануе лячэнне і кіруе пацыентамі. Акрамя дыягностыкі ШІ дапамагае ў распрацоўцы індывідуальных планаў лячэння, аналізуючы вялізныя аб'ёмы даных, каб рэкамендаваць найлепшыя курсы лячэння для асобных пацыентаў.

У тройку краін — лідараў па ўкараненні ШІ ў ахову здароўя ўваходзяць **ЗША**, якія дасягнулі поспехаў у дыягностыцы з дапамогай машыннага навучання; **Кітай**, дзе ШІ выкарыстоўваецца ў доглядзе пацыентаў у сельскіх бальніцах; **Вялікабрытанія**, якая паспяхова прымяняе ШІ для медыцынскай візуалізацыі (мал. 122-5).

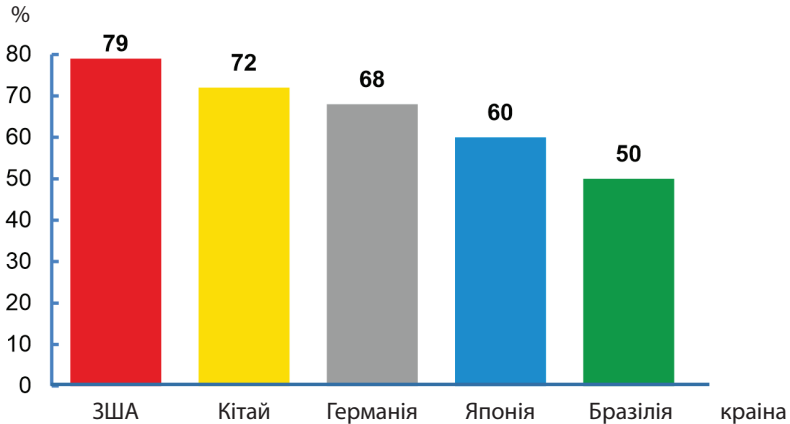
Мал. 122-5. Укараненне ШІ ў ахову здароўя па краінах, 2023 г.
(доля ўстаноў аховы здароўя, якія ўкараняюць рашэнні на аснове ШІ, %)

2. ШІ ў фінансах: новая эра прыняцця рашэнняў. У фінансах уплыў ШІ велізарны. Ён кіруе ўсім: ад выяўлення махлярства да кіравання актывамі. Лідарамі ў галіне прымянення ШІ ў фінансах з'яўляюцца **ЗША** з інавацыямі ў банкаўскіх аперацыях, **Кітай**, які канцэнтруецца на інавацыях у галіне мабільных плацяжоў і інтэлектуальнага банкіngu, і **Вялікабрытанія**, дзе ШІ выкарыстоўваецца ў страхаванні і міжнародным банкіngu для аўтаматызацыі працэсаў, апрацоўкі заявак і ацэнкі крэдытных рызык (мал. 122-6).

Мал. 122-6. Укараненне ШІ ў фінансавай сферы па краінах, 2023 г.
(доля фінансавых устаноў, якія ўкараняюць ШІ, %)

3. *ШІ ў транспарце: шлях да аўтаномных транспартных сродкаў.* ШІ паскарае будучыню беспілотных аўтамабіляў і больш разумных транспартных сістэм. Аўтаномныя транспартныя сродкі могуць скараціць колькасць смерцяў у выніку ДТЗ да 90 %. Вядучымі ў гэтай галіне з'яўляюцца **ЗША**, дзе лідзіруюць такія кампаніі, як Tesla і Waymo; **Кітай**, дзе праект Apollo кампаніі Baidu распрацоўвае рашэнні для аўтаномнага транспарту; **Германія**, дзе традыцыйныя аўтавытворцы, такія як Volkswagen і BMW, інтэгруюць ШІ (мал. 122-7).

Мал. 122-7. Укараненне ШІ ў транспарце па краінах, 2023 г.
(доля транспартных кампаній, якія ўкараняюць ШІ, %)

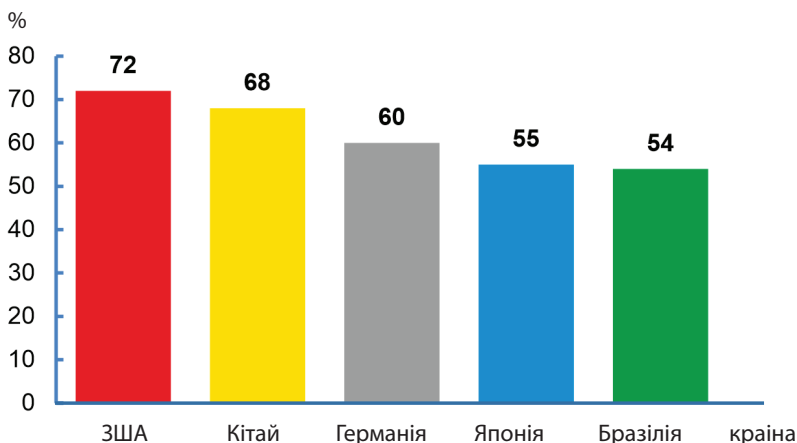
Акрамя беспілотных аўтамабіляў, ШІ ажыццяўляе рэвалюцыю ў кіраванні паветраным рухам, марской навігацыі і нават даследаванні космасу. Беспілотныя аўтобусы і грузавікі могуць стаць звычайнай з'явай раней, чым мы думаем, назаўжды змяніўшы лагістыку.

4. *ШІ ў кібербяспецы: абарона лічбавых рубяжоў.* У кібербяспецы ШІ становіцца неабходным сродкам выяўлення і супрацьдзеяння кіберпагрозам да таго, як яны нанясуць шкоду. Некаторыя мадэлі ШІ могуць выяўляць кібератакі за мілісекунды пасля іх пачатку, прадухіляючы ўцечкі даных у рэжыме рэальнага часу.

Гэтыя дасягненні ў галіне кібербяспекі на аснове штучнага інтэлекту маюць жыццёва важнае значэнне, паколькі мы імкнёмся ўсё абараніць: ад персанальных прылад да нацыянальнай інфраструктуры.

Лідарамі ў выкарыстанні ШІ ў кібербяспецы з'яўляюцца Ізраіль, дзе кампаніі, якія займаюцца кібербяспекай на аснове ШІ, абараняюць глабальныя сеткі; ЗША, якія прымяняюць ШІ для нацыянальнай абароны і абароны інфраструктуры; Японія, якая

выкарыстоўвае ШІ для абароны ад усплёску кіберпагроз, звязаных з інтэрнэтам рэчаў (мал. 122-8).

Мал. 122-8. Укараненне ШІ ў кібербяспеку па краінах, 2023 г.
(доля транспартных кампаній, якія ўкараняюць ШІ, %)

5. ШІ ў абароне навакольнага асяроддзя. Тэхналогіі штучнага інтэлекту дапамагаюць ад адсочвання відаў да прагназавання стыхійных бедстваў. Цікава, што некаторыя мадэлі ШІ зараз могуць прадказваць ураганы і лясныя пажары за некалькі дзён да іх наступлення, што патэнцыйна ратуе жыцці.

Лідарамі ў галіне прымянення ШІ для абароны навакольнага асяроддзя з'яўляюцца ЗША, якія факусіруюцца на прагназаванні і рэагаванні на стыхійныя бедствы; Аўстралія, дзе ШІ выкарыстоўваецца для маніторынгу і абароны дзікай прыроды; Бразілія, дзе беспілотнікі на базе ШІ дапамагаюць змагацца з нелегальнай высечкай лясоў.

Дзякуючы прадказальным магчымасцям ШІ чалавецтва знаходзіць саюзніка ў вырашэнні экалагічных праблем і захаванні біяразнастайнасці, што дае надзею на больш устойлівую будучыню.

Свет і Беларусь. 27 лютага 2025 г. падпісанае палажэнне аб стварэнні навуковага цэнтра штучнага інтэлекту ў Беларусі на базе офіса цыфравізацыі НАН Беларусі. Цэнтр створаны ў рамках супрацоўніцтва Аб'яднанага інстытута праблем інфарматыкі НАН Беларусі і ААТ «Інавацыі інтэлекту» — рэзідэнта Кітайска-беларускага індустрыяльнага парка «Вялікі камень».

Праблемы і рызыкі выкарыстання штучнага інтэлекту ў сусветнай гаспадарцы. Выкарыстанне штучнага інтэлекту ў галінах сусветнай гаспадаркі таксама мае абмежаванні. Адна з галоўных праблем — *складанасць укаранення новых тэхналогій* у вытворчыя працэсы. Укараненне штучнага інтэлекту патрабуе *значных затрат на навучанне персаналу і мадэрнізацыю абсталявання*. Яшчэ адной праблемай з’яўляецца *недахоп кваліфікаваных спецыялістаў у вобласці штучнага інтэлекту*. Распрацоўка і ўкараненне інтэлектуальных сістэм патрабуе спецыяльных ведаў і досведу. Не ўсе прадпрыемствы могуць дазволіць сабе наймаць такіх спецыялістаў ці навучаць свой персанал. Таксама трэба ўлічваць *магчымасць памылак*, якія могуць узнікнуць пры выкарыстанні штучнага інтэлекту ў галінах прамысловасці і сферы паслуг. Напрыклад, сістэмы могуць дапусціць памылкі пры распазнаванні даных ці прыняцці рашэнняў. Гэта можа прывесці да сур’ёзных наступстваў, у тым ліку аварыі і пашкоджання абсталявання.

ШІ — гэта не толькі рацыянальны аналіз і ўзнаўленне пры дапамозе камп’ютараў большасці аспектаў інтэлекту чалавека. Машыны значна перавышаюць здольнасці чалавека ў большасці абласцей. Гэта прымушае чалавецтва баяцца некаторых звычайных рызык. На думку экспертаў ЮНЕСКА, рызыкі могуць быць двух відаў.

1. Дэфіцыт працоўных месцаў на рынку працы, калі замест людзей частка працы будзе выконвацца машынамі.

2. Наступствы для незалежнасці чалавека і, у прыватнасці, для яго бяспекі.

Аднак эксперты таксама адзначаюць, што, калі паразважаць глыбей, працоўныя месцы для людзей не знікнуць, а трансфармуюцца, запатрабуюць новых навыкаў. Таксама і бяспека чалавека не падвергнецца немінучай пагрозе праз развіццё ШІ — пры ўмове, аднак, што чалавецтва застаецца пільным перад тварам укаранення штучных тэхналогій у жыццядзейнасць грамадства.

Падвядзём вынікі. Штучны інтэлект — самая магутная тэхналогія сучаснага часу. У развіцці тэхналогіі штучнага інтэлекту можна вылучыць ... этапаў. У цяперашні час штучны інтэлект прымяняецца Сярод краін — лідараў па ўкараненні штучнага інтэлекту варта адзначыць ..., ..., Разам з тым ёсць праблемы і рызыкі выкарыстання штучнага інтэлекту ў сусветнай гаспадарцы.

Праверым свае веды. 1. Якая гісторыя з’яўлення і развіцця штучнага інтэлекту? 2. Як уплывае штучны інтэлект на развіццё галін сусветнай гаспадаркі? 3. Чаму існуюць праблемы і рызыкі ў выкарыстанні штучнага інтэлекту?

Ад простага да складанага. 1. Як штучны інтэлект прымяняецца ў адукацыі? 2. Чаму ў працы са штучным інтэлектам важную ролю адыграваюць спецыялісты па кібербяспецы? 3. Якія прафесіі, звязаныя са штучным інтэлектам, могуць з'явіцца ў будучыні?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Падумайце, якія задачы можа рашаць штучны інтэлект на вытворчасці. 2. Калі б вы вырашылі адкрыць уласны завод, што б вы там рабілі? Якія сістэмы са штучным інтэлектам вы ўкаранілі б туды і чаму? 3. З дапамогай дадатковых крыніц інфармацыі падрыхтуйце прафарыентацыйнае выступленне на тэму «Атрыманне адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь па спецыяльнасцях, звязаных са штучным інтэлектам».

П § 16-3

§ 16-3. Міжнародны гандаль

Успомніце. Чаму людзі пачалі гандляваць? Якія фактары ляжаць у аснове міжнароднага геаграфічнага падзелу працы? У якіх формах ён праяўляецца? Назавіце прыклады інтэрнацыяналізацыі нацыянальных гаспадарак на прыкладзе вытворчасці прадукцыі машынабудавання.

Міжнародны гандаль у сістэме міжнародных зносін. У выніку гаспадарчых сувязей, паглыблення МГПП, росту ўзаемазалежнасці паміж дзяржавамі ў сусветнай гаспадарцы фарміруюцца міжнародныя эканамічныя зносіны.

Міжнародныя эканамічныя зносіны прадстаўляюць сістэму сувязей паміж нацыянальнымі гаспадаркамі асобных краін, а таксама паміж міжнароднымі эканамічнымі арганізацыямі і фінансавымі цэнтрамі. Гэтыя зносіны заснаваныя на міжнародным геаграфічным падзеле працы. Яны накіраваныя на вырашэнне многіх праблем развіцця чалавецтва і з'яўляюцца своеасаблівым звязом паміж нацыянальнымі эканамікамі дзяржаў і сусветнай гаспадаркай.

На развіццё міжнародных эканамічных зносін уплывае шэраг *фактараў*. Асноўнымі з іх з'яўляюцца развіццё НТП; адрозненні ва ўзроўні сацыяльна-эканамічнага развіцця паміж краінамі; стан палітычнай абстаноўкі ў рэгіёнах свету; узмацненне ўплыву ТНК; умацаванне міжнароднай эканамічнай інтэграцыі; працэсы глабалізацыі.

У сучасных умовах міжнародныя эканамічныя зносіны становяцца ўсё больш разнастайнымі. Яны характарызуюцца некалькімі *формамі* (мал. 122-9). Найстарэйшай формай міжнародных эканамічных зносін паміж дзяржавамі з'яўляецца гандаль.

Мал. 122-9. Асноўныя формы міжнародных эканамічных зносін

Міжнародны гандаль — гэта сістэма міжнародных таварна-грашовых зносін у галіне абмену таварамі, сыравінай і паслугамі, якая складаецца са знешняга гандлю ўсіх краін свету.

Гэты працэс цесна звязаны з інтэрнацыяналізацыяй гаспадарчага жыцця і інтэнсіфікацыяй міжнароднага падзелу працы ва ўмовах НТР.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографу. Гандаль узнік у глыбокай старажытнасці. Магутным стымулам развіцця міжнародных гандлёвых зносін стаў пераход ад натуральнай гаспадаркі да таварна-грашовых зносін, а таксама стварэнне нацыянальных дзяржаў, устанавленне вытворчых сувязей як унутры краін, так і паміж імі. Адною з першых гандлёвых арганізацый, якія з'явіліся для абароны эканамічных інтарэсаў гандлю купецтва, у выніку дамовы Любека з Гамбургам у 1241 г. быў Ганзейскі саюз (Ганза). Галоўнымі апорнымі пунктамі саюза сталі гарады Бруге, Ноўгарад, Лондан, Берген. Членамі Ганзы ў розны час былі больш за 200 вялікіх і малых гарадоў, якія з'яўляліся самастойнымі тэрытарыяльна-палітычнымі адзінкамі і размяшчаліся галоўным чынам у басейне Паўночнага і Балтыйскага мораў. Ганзейскія купцы і кампаніі карысталіся пэўнымі правамі і прывілеямі.

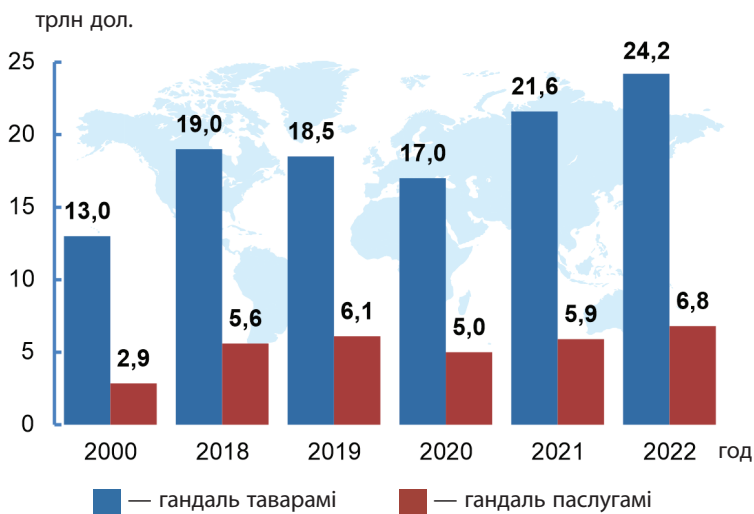
Лічыцца, што гандаль стаў міжнародным у працэсе зараджэння сусветнага рынку ў XVI–XVIII стст. Галоўнымі цэнтрамі міжнароднага абмену таварамі былі італьянскія гарады Венецыя, Генуя і Фларэнцыя, нямецкія гарады Аўгсбург і Нюрнберг, гандлёвыя

гарады Фландрыі (цяперашняй Бельгіі) і партовыя гарады Ганзейскага саюза на паўднёвым і ўсходнім узбярэжжы Балтыйскага мора.

Значныя маштабы міжнародны гандаль набывае на мяжы XVIII і XIX стст., калі міжнародныя таварна-грашовыя зносіны становяцца ўстойлівымі. На сучасным этапе міжнародны гандаль — найбольш развітая форма міжнародных эканамічных зносінаў.

Геаграфічная і галіновая структура міжнароднага гандлю. Міжнародны гандаль з'яўляецца адной з самых дынамічных галін сферы паслуг і сусветнай гаспадаркі ў цэлым. Тэмпы росту сусветнага тавараабароту аспрэджваюць тэмпы росту сусветнай вытворчасці і валавога сусветнага прадукту.

Рост міжнароднага гандлю характэрны таксама для тавараў і паслуг. Аднак тэмпы росту гандлю паслугамі ў XXI ст. аспрэджваюць тэмпы росту гандлю таварамі (мал. 122-10).

Мал. 122-10. Дынаміка аб'ёмаў міжнароднага гандлю, трлн дол.

На дынаміку аб'ёмаў міжнароднага гандлю аказала вельмі вялікі ўплыў пандэмія COVID-19, у выніку якой адбылося шматразовае скарачэнне аб'ёмаў экспарту і імпарту тавараў і паслуг.

Міжнародны гандаль адыгрывае важную ролю ў структуры ВУП многіх краін. Сума экспарту і імпарту тавараў і паслуг, падзеленая на ВУП краіны і выражаная ў працэнтах, паказвае адкрытасць эканомікі краіны. Гэты паказчык вядомы таксама як індэкс адкрытасці гандлю. Так, напрыклад, у многіх краінах Еўропы (Партугалія, Польшча, Швецыя, Ірландыя і інш.) міжнародны гандаль як доля ВУП перавышае 100 і 200 % (мал. 122-11).

Мал. 122-11. Гандаль як доля ВУП, 2022 г. (індэкс адкрытасці гандлю)

Свет і Беларусь. Беларусь з'яўляецца экспертнаарыентаванай дзяржавай. У 2022 г. Рэспубліка Беларусь паставіла сваю прадукцыю на рынкі 161 краіны. Найважнейшыя экспертныя пазіцыі: прадукцыя нафтахіміі, машынабудавання, металургіі, дрэва-апрацоўкі, лёгкай прамысловасці, малочная і мясная прадукцыя, мэбля, шкло, шкловалакно, цэмент. Асноўнымі гандлёвымі партнёрамі Беларусі з'яўляюцца Расія, краіны ЕАЭС і СНД. Пашыраецца прысутнасць беларускіх вытворцаў на рынках краін Азіі, Афрыкі, Амерыкі і Акіяніі. Разам з партнёрамі па ЕАЭС ажыццяўляецца праца па пашырэнні доступу на рынкі краін іншых дзяржаў. Выкажыце меркаванні, як у бліжэйшы час зменіцца геаграфія знешняга гандлю нашай краіны.

У галіновай структуры міжнароднага гандлю назіраецца перавага тавараў над паслугамі ў суадносінах 80 : 20. Ва ўмовах пераходу да постындустрыяльнага грамадства доля паслуг павялічваецца.

Аб'ём міжнароднага гандлю таварамі ў 2022 г. склаў 24,2 трлн дол. У таварнай структуры пераважаюць гатовыя вырабы (65 %). Сыравіна і паліва займаюць у структуры 23 %. На сельскагаспадарчую прадукцыю, у тым ліку харчаванне, прыпадае 12 %. У групе гатовых вырабаў пераважае прадукцыя хімічнай прамысловасці, офіснае і тэлекамунацыйнае абсталяванне і прадукцыя аўтамабілебудавання.

У геаграфічнай структуры міжнароднага гандлю на развіцця краіны прыпадае 62 %, на краіны, якія развіваюцца, — 35 % і на краіны з пераходнай эканомікай — 3 %.

Сярод рэгіёнаў свету найбольшай доляй характарызуецца Еўропа (35,8 %) і Азія (35,1 %). Доля паўночнаамерыканскага рэгіёна ў структуры міжнароднага гандлю — 13,3 %. За апошнія дзесяцігоддзі ў свеце склалася група краін — лідараў па аб'ёмах міжнароднага гандлю таварамі. Вядучымі экспарцёрамі і імпарцёрамі тавараў у цяперашні час выступаюць **Кітай**, **ЗША** і **Германія** (табл. 12).

Табл. 12. Краіны — лідары па аб'ёмах міжнароднага гандлю таварамі, 2022 г.

Ранг	Экспарцёр	Аб'ём, млрд дол.	Доля ў сусветнай структуры, %	Ранг	Імпарцёр	Аб'ём, млрд дол.	Доля ў сусветнай структуры, %
1	Кітай	3594	14,8	1	ЗША	3376	13,2
2	ЗША	2065	8,5	2	Кітай	2716	10,6
3	Германія	1655	6,8	3	Германія	1571	6,1
4	Нідэрланды	966	4,0	4	Нідэрланды	899	3,5
5	Японія	747	3,1	5	Японія	897	3,5

Аб'ём міжнароднага гандлю паслугамі ў 2022 г. склаў 6,8 трлн дол. У галіновай структуры 21 % прыпадае на транспартныя паслугі, 15,8 % — на паслугі падарожжаў. Больш за 60 % у структуры займаюць іншыя віды паслуг: фінансавыя, страхавыя, банкаўскія, паслугі ІКТ, адукацыйныя і інш. Развіцця краіны дамінуюць у гандлі паслугамі. Аднак у апошняе дзесяцігоддзе ўзмацняецца роля некаторых краін, якія развіваюцца, напрыклад Кітая і Індыі. Сярод рэгіёнаў свету назіраецца дамінаванне Еўропы (48 % гандлю паслугамі ў свеце). Кожная пятая паслуга ў свеце прадаецца краінамі Азіі (24 %). Доля краін Паўночнай Амерыкі складае 15 %. Па аб'ёме экспарту паслуг сярод краін свету лідзіруюць высокаразвітыя дзяржавы — **ЗША**, **Вялікабрытанія**, **Кітай**. Сярод вядучых імпарцёраў паслуг выдзяляюцца **ЗША**, **Кітай** і **Германія** (табл. 13).

Рэгуляванне міжнароднага гандлю, роля Сусветнай гандлёвай арганізацыі (СГА). Галоўнай і адзінай міжнароднай арганізацыяй, якая займаецца глабальнымі правіламі гандлю паміж дзяржавамі, з'яўляецца Сусветная гандлёвая арганізацыя (СГА). Яна была створаная ў 1995 г. і замяніла сабой папярэдніка — Генеральнае пагадненне па тарыфах і гандлі.

Табл. 13. Краіны — лідары па аб'ёмах міжнароднага гандлю паслугамі, 2022 г.

Ранг	Экспарцёр	Аб'ём, млрд дол.	Доля ў сусветнай структуры, %	Ранг	Імпарцёр	Аб'ём, млрд дол.	Доля ў сусветнай структуры, %
1	ЗША	900	12,8	1	ЗША	671	10,3
2	Вялікабрытанія	492	7,0	2	Кітай	461	7,1
3	Кітай	422	6,0	3	Германія	468	7,0
4	Германія	406	5,8	4	Ірландыя	373	5,7
5	Ірландыя	355	5,0	5	Вялікабрытанія	313	4,8

Задачы СГА заключаюцца: 1) ва ўпарадкаванні працэсу гандлю; 2) урэгуляванні гандлёвых спрэчак паміж урадамі; 3) арганізацыі гандлёвых перамоў.

Штаб-кватэра СГА знаходзіцца ў г. Жэневе (Швейцарыя) (мал. 122-12).

Мал. 122-12. Штаб-кватэра СГА ў Жэневе

Прынцыпы СГА ўключаюць адсутнасць дыскрымінацыі, больш вольныя ўмовы гандлю, заахвочванне канкурэнцыі і дадатковыя палажэнні для найменш развітых краін.

На сённяшні дзень членамі Сусветнай гандлёвай арганізацыі з'яўляюцца 164 дзяржавы, большасць міжнародна прызнаных і суверэнных дзяржаў свету. Шэраг дзяржаў у цяперашні час вядзе актыўныя перамовы аб уступленні ў СГА і знаходзяцца ў статусе назіральнікаў (напрыклад, Азербайджан, Туркменістан, Узбекістан, Ірак, Ватыкан і інш.). Не з'яўляюцца членамі СГА такія краіны і тэрыторыі, як, напрыклад, КНДР, Эрытрэя, Рэспубліка Косава, Прыднястроўе і інш.

Падвядзём вынікі. Міжнародны гандаль — адзін з асноўных відаў міжнародных эканамічных зносін. Міжнародны гандаль развіваецца хуткімі тэмпамі. Рост гандлю паслугамі апырэджае рост гандлю таварамі. Ва ўмовах постындустрыялізацыі доля паслуг у структуры міжнароднага гандлю павялічваецца. У структуры міжнароднага гандлю вядучая роля належыць Еўропе і Азіі. Вядучымі краінамі па аб'ёмах міжнароднага гандлю таварамі выступаюць Кітай, ЗША і Германія. Лідарамі па аб'ёмах экспарту паслуг з'яўляюцца ЗША, Вялікабрытанія, Кітай, па аб'ёмах імпарту — ЗША, Кітай, Германія.

Праверым свае веды. 1. Якія фактары аказваюць уплыў на развіццё міжнародных эканамічных зносін? 2. Чым тлумачыцца імклівы рост аб'ёмаў міжнароднага гандлю ў свеце? 3. Якія віды прадукцыі пераважаюць у структуры міжнароднага гандлю таварамі? 4. Якія віды паслуг дамінаюць у міжнародным гандлі паслугамі? 5. Якія краіны лідзіруюць у свеце па гандлі паслугамі? 6. Якія асноўныя задачы Сусветнай гандлёвай арганізацыі?

Ад простага да складанага. Чым можна растлумачыць, што эканамічна высокаразвітая краіна, напрыклад ЗША, з'яўляецца найбуйнейшым імпартёрам тавараў і паслуг?

Ад тэорыі да практыкі. Выкарыстоўваючы матэрыял вучэбнага дапаможніка, дадатковую літаратуру і рэсурсы інтэрнэту, падрыхтуйце міні-паведамленне на тэму «Міжнародны гандаль паслугамі: перспектывы і цяжкасці».

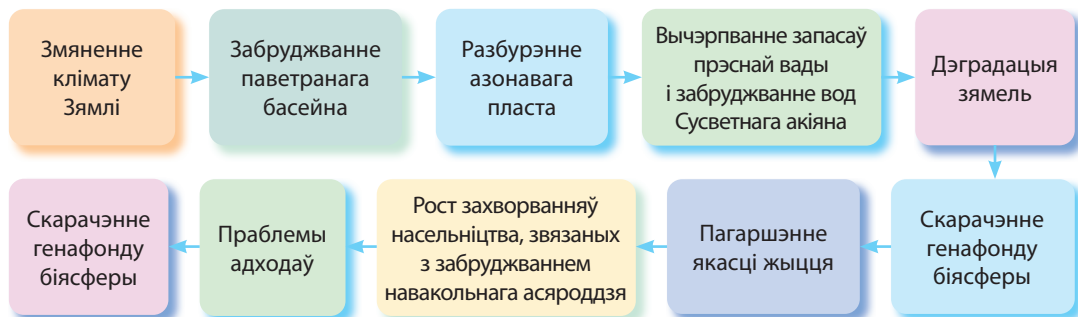
П § 16-4

§ 16-4. Экалагізацыя сусветнай гаспадаркі

Успомніце. Да якіх наступстваў прыводзіць празмернае выкарыстанне прыродных рэсурсаў? Якія прыродныя рэсурсы адносяцца да вычарпальных? Якія прыродныя рэсурсы з'яўляюцца аднаўляльнымі?

Для чаго мы гэта вывучаем? Як вы разумееце, што такое энергазберагальныя тэхналогіі? Якія віды энергазберагальных тавараў штодзённага спажывання мы сёння актыўна выкарыстоўваем? Якія экалагічныя праблемы вырашаюць энергазберагальныя тэхналогіі?

Перадумовы экалага-арыентаваных змен у сусветнай гаспадарцы. Пераход ад індустрыяльнага да постындустрыяльнага развіцця свету звязаны з абвастраннем шэрага экалагічных праблем (мал. 122-13).

Мал. 122-13. Экалагічныя праблемы XXI ст.

Сучасны этап развіцця сусветнай гаспадаркі праходзіць ва ўмовах дэмаграфічнага пераходу і стабілізацыі росту колькасці насельніцтва ў развітых краінах пры захаванні росту насельніцтва ў краінах, якія развіваюцца, зонах голаду і галечы. У гэтых умовах постындустрыяльныя краіны ажыццяўляюць пазітыўныя экалагічныя дзеянні. Да асноўных з іх адносяцца экалагізацыя эканомікі, фарміраванне «зялёных» сектараў у гаспадарцы дзяржаў, рацыяналізацыя спажывання і экалагізацыя жыцця і інш.

Экалагічныя праблемы прыводзяць да незваротных наступстваў і патрабуюць прыняцця рашэнняў на глабальным узроўні. Далейшае развіццё звыклым і традыцыйным шляхам сутыкаецца з двума сур'ёзнымі фактарамі:

а) абмежаванасцю магчымасцей навакольнага асяроддзя прымаць адходы вытворчасці;

б) неаднаўляльным характарам прыродных рэсурсаў Зямлі.

Сучасная экалага-эканамічная сітуацыя прама ўказвае на неабходнасць устойлівага экалагічна збалансаванага тыпу развіцця сусветнай гаспадаркі. Таму ў 2012 г. у Рыа-дэ-Жанэйра ўпершыню ў гісторыі чалавецтва прайшла Канферэнцыя ААН, якая прыняла Дэкларацыю па ўстойлівым развіцці на прынцыпах «зялёнай» эканомікі, аховы навакольнага асяроддзя і выкаранення беднасці.

Вылучэнне на першы план пытанняў навакольнага асяроддзя ў працэсе эканамічнага развіцця атрымала назву экалагізацыі эканомікі. Галоўная яе мэта — памяншэнне прыродаёмістасці сусветнай гаспадаркі.

Экалагізацыя сусветнай гаспадаркі — гэта працэс укаранення ў эканоміку прынцыпаў рацыянальнага прыродакарыстання і мінімізацыі ўздзеяння на навакольнае асяроддзе пры эканамічнай дзейнасці.

Свет і Беларусь. Пастановай Савета Міністраў ад 10 снежня 2021 г. № 710 зацверджаны Нацыянальны план дзеянняў па развіцці «зялёнай» эканомікі ў Рэспубліцы Беларусь на 2021–2025 гг. У лік прыярытэтных напрамкаў развіцця «зялёнай» эканомікі ў нашай краіне ўвайшлі ўкараненне прынцыпаў устойлівага спажывання і вытворчасці; развіццё эканомікі замкнутага цыкла (цыркулярнай эканомікі); развіццё вытворчасці арганічнай прадукцыі; развіццё экалагічнага турызму і аграэкатурызму.

Уплыў экалагізацыі на галіновую структуру сусветнай гаспадаркі. Разуменне сусветнай супольнасцю неабходнасці рэалізацыі прынцыпаў устойлівага развіцця і экалагізацыі эканомікі прыводзіць да змен у галіновай структуры сусветнай гаспадаркі.

Напрыклад, у электраэнергетыцы свету ў развітых краінах атрымлівае ўсё большае развіццё выкарыстанне альтэрнатыўных, аднаўляльных крыніц энергіі: ветру, сонца, прыліваў, біямасы і інш. У галінах апрацоўчай прамысловасці атрымліваюць развіццё новыя экалага-арыентаваныя віды эканамічнай дзейнасці: вытворчасць электрамабіляў, энергазберагальных электрычных лямпачак, экалагічна чыстых прадуктаў, экалагічна чыстай мэблі і інш.

Пачынаюць актыўна развівацца экалагічна чыстыя віды транспарту ў гарадах — веласіпедны і пешаходны рух. Карэнным чынам мяняецца стаўленне да абыходжання з адходамі: адбываецца іх масавая ўтылізацыя на прынцыпах рэсайклінгу (другаснага выкарыстання), вядзецца паасобны збор смецця. У сельскай гаспадарцы атрымлівае развіццё арганічнае земляробства, накіраванае на мінімізацыю выкарыстання сінтэтычных угнаенняў, пестыцыдаў і інш.

«Зялёная» эканоміка, асноўныя прынцыпы і распаўсюджванне ў свеце. Экалагізацыя сусветнай гаспадаркі абумовіла з'яўленне прынцыпова новай яго формы — «зялёнай» эканомікі.

«Зялёная» эканоміка — гэта эканоміка, якая павышае дабрабыт людзей і пры гэтым істотна зніжае рызыкі для навакольнага асяроддзя і яе дэградацыі.

Пераход да «зялёнай» эканомікі грунтуецца на сямі асноўных прынцыпах (мал. 122-14).

У рамках «зялёнай» эканомікі ў свеце сфармаваліся наступныя сектары:

- **«Зялёная» хімія** — навуковы напрамак па замене традыцыйных арганічных растваральнікаў і ўдасканаленні тэхналагічных працэсаў у буйнатарнажных

Пераход да больш бяспечнай для экалогіі эканомікі

Абарона акіянаў ад адлову рыбы і адмоўнага ўздзеяння змены клімату

Абарона ад адмоўнага ўздзеяння змены клімату

Рацыянальнае ўпарадкаванне гарадоў і стварэнне ў іх больш спрыяльных умоў для жыцця

Шырокае выкарыстанне аднаўляльных крыніц энергіі

Эфектыўнае кіраванне лясамі

Паляпшэнне спосабаў захавання і кіравання воднымі рэсурсамі ў мэтах абароны ад апустыньвання

Мал. 122-14. Прынцыпы «зялёнай» эканомікі

хімічных вытворчасцях, які істотна скарачае іх уплыў на навакольнае асяроддзе (мал. 122-15);

- *альтэрнатыўная энергетыка* — сукупнасць перспектыўных спосабаў атрымання, перадачы і выкарыстання энергіі, якія маюць нізкую рызыку прычынення шкоды навакольнаму асяроддзю;
- *устойлівы («зялёны») транспарт* — спосаб або арганізацыйная форма перамяшчэння, якія дазваляюць знізіць узровень уздзеяння на навакольнае асяроддзе. Да яго адносяць пешаходны і веласіпедны рух, экалагічныя аўтамабілі (мал. 122-16, 122-17);
- *перарпрацоўка адходаў* — паўторнае выкарыстанне або вяртанне ў абарот адходаў вытворчасці або смецця (мал. 122-18);

Мал. 122-15. Экапарашок, выраблены па нямецкай тэхналогіі (Расія)

Мал. 122-16. Электрычны міжгародні транспарт у Швецыі

Мал. 122-17. Запраўка для электрамабіляў у Нідэрландах

Мал. 122-18. Раздзелны збор смецця ў Нідэрландах

Мал. 122-19. Энергаэфектыўны дом у Нарвегіі

- *энергаэфектыўнае жыллё* — будаўніцтва і эксплуатацыя жылых дамоў з нізкімі выдаткамі на цяпло (мал. 122-19);
- *арганічнае земляробства* — метады вядзення сельскай гаспадаркі, які выключае прымяненне хімічных угнаенняў, розных рэгулятараў росту раслін, генна-мадыфікаванага пасяўнога матэрыялу;
- *экалагічны турызм* — форма ўстойлівага турызму, якая накіраваная на наведванне адносна некранутых антрапагенным уздзеяннем прыродных тэрыторый і адлюстроўвае ідэю гармоніі паміж рэкрэацыяй і экалогіяй.

Свет і Беларусь. На развіццё «зялёнага» транспарту ў нашай краіне зрабілі стаўку даўно. Гэта адпавядае і Мэтам устойлівага развіцця. Электратранспарт — візітная картка Беларусі. Нашы электробусы, тралейбусы і трамваі калясяць у розных кутках планеты. Нездарма ў выступленнях Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі заўсёды звяртаецца ўвага: беларусы могуць не проста адзінкава прадаваць тэхніку, але і рэалізоўваць «зялёны» гарадскі праект пад ключ. У 2025 г. была выпушчаная новая мадэль трамвая Т-811 з электраходам і з мноствам разумных сістэм: клімат-кантроль, відэаназіранне, USB-парты і інш. (мал. 122-20). Успомніце, на якім галоўным прадпрыемстве ў Беларусі вырабляюць трамваі і электробусы. Якія віды электратранспарту ёсць у вашым населеным пункце?

Мал. 122-20. Новая мадэль трамвая з электраходам і разумнымі сістэмамі, выпушчаная ў Беларусі

Маштабы «зялёнага» сектара сусветнай гаспадаркі пакуль параўнальна невялікія. Кошт прадукцыі і паслуг у гэтым сектары ў 2015 г. ацэньваўся ў 2 трлн дол., або 2,7 % сусветнага ВУП. У эканоміцы асобных дзяржаў уклад гэтага сектара прыкметна

вышэйшы. Напрыклад, у ЗША «зялёная» эканоміка складае 4,2 % ВУП, і ў ёй занята каля 3 млн чал. У Японіі, адпаведна, 3,4 % ВУП і прыкладна 1,5 млн чал. У Германіі — каля 4,8 % плюс сусветнае лідарства па экспарце экалагічна чыстых тавараў і паслуг (у прыватнасці, больш за 12 % сусветнага гандлю абсталяваннем па захаванні клімату). У Вялікабрытаніі, якая з'яўляецца сусветным лідарам па долі «зялёнага» сектара ў ВУП, ён складае 8,8 %, доля ў экспарце — 5 %, у агульнай занятасці — 3 %.

Падвядзём вынікі. Постындустрыяльныя краіны ажыццяўляюць пазітыўныя экалагічныя дзеянні. Да асноўных з іх адносяцца экалагізацыя эканомікі, фарміраванне «зялёных» сектараў у гаспадарцы дзяржаў, рацыяналізацыя спажывання і экалагізацыя жыцця і інш. Экалагізацыя эканомікі прыводзіць да змен у галіновай структуры сусветнай гаспадаркі і фарміраванні «зялёнай» эканомікі. У структуры «зялёнай» эканомікі створана сем сектараў.

Праверым свае веды. 1. Якія перадумовы ляжаць у аснове экалагізацыі сусветнай гаспадаркі? Якія змены ў галіновай структуры сусветнай гаспадаркі адбыліся пад яе ўплывам? 2. Якія асноўныя прынцыпы «зялёнай» эканомікі? 3. Ахарактарызуйце сцісла сектары «зялёнай» эканомікі.

Ад простага да складанага. 1. Чаму «зялёная» эканоміка атрымлівае пераважнае развіццё ў развітых краінах? Чым гэта можна растлумачыць? 2. Якія мерапрыемствы па развіцці «зялёнай» эканомікі ажыццяўляюцца ў вашым населеным пункце?

Ад тэорыі да практыкі. 1. З дапамогай дадатковай літаратуры і рэсурсаў сеткі Інтэрнэт падрыхтуйце кароткае паведамленне «“Зялёны” транспарт у краінах Еўропы: геаграфія і віды». 2. Ці ўдзельнічае ваша ўстанова адукацыі ў праекце «Зялёная школа»? Якія экалагічныя мерапрыемствы ўстановы адукацыі, дзе вы вучыцеся, вы лічыце найбольш значнымі і чаму? Адказ патлумачце. 3. Выканайце практычныя работы па тэме «Структура і фактары развіцця сусветнай гаспадаркі».

Практычная работа 13. Вызначэнне фактараў міжнароднага геаграфічнага раздзялення працы краін свету (на прыкладзе аднаго рэгіёна свету).

Практычная работа 14. Параўнальная характарыстыка найбуйнейшых ТНК свету (на прыкладзе дзвюх кампаній на выбар).

Практычная работа 15. ЕС і Пагадненне ЗША, Мексікі і Канады (далей — ЮСМКА): роля ў сусветнай гаспадарцы, падабенствы і адрозненні развіцця.